БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч. ОКТЯБРЬ 9 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 238 (4722)

Өртээ 20 коп.

НЬЮ-ЙОРК. Оң таладан солагай талаже: Н. С. Хрущев, Г. Георгиу-Деж, Т. Живков, П. В. Подгорный олар Нью-Йоркта совет төлээ черинің бажыңының чанында.

Фото В. Егоровтуу.

Н. С. Хрущев биле Сукарнонуң ужурашканы

НЬЮ-ЙОРК, октябрь 7. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының чанында парлалга бөлүүнүң дыннатканы: октябрь 6-да хүннүң ийиги чартыында Индонезияның президентизи Сукарно бодунуң төрээн чуртунче чаныр чоруптарының мурнунда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка чораан.

Найыралчы болгаш ажыт-чажыт чок беседага Н. С. Хрущев биле президент Сукарно ССРЭ-ге болгаш Индонезияга сонуургалдыг болуп турар чамдык чугула айтырыгларның талазы-биле санал-онаалдарын солушкан.

Орук-суур менди чаагай чеде бээрин база Индонезияның улузунуң болгаш бүгү-ниити тайбынның чаагай чоруунга оон ажыл-чорудулгазының чедиишкиннерлиг болурун президент Сукарнога Н. С. Хрущев үзээн.

Н. С. Хрущевка алдар кылдыр Дж. Неру дүштеки шайлалга тургускан

НЬЮ-ЙОРК, октябрь 7. (СЭТА-ның туснай корреспондентизи). Октябрь 6-да КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязында совет төлээлериң баштыны Н. С. Хрущев Индияның Премьер-Министри Дж. Нерунуң анаа алдар кылдыр тургускан дүштеки шайлалгазынга чораан. Дүштеки шайлалгага ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң КНО-нуң чанында доктаамал төлээдекчизи В. А. Зорин, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини М. А. Меньшиков болгаш өскелер-даа олурушкан. Индий таладан Кришна Менон, Даштыкы херектер талазы-биле секретарь Датт, Индияның КНО чанында доктаамал төлээлекчизи Джха, Индияның АКШ-та элчини Чагла болгаш өскелер-даа бар болган.

Дүштеки шайлалга найыралдыг байдалга өрткен.

Н. С. Хрущев Элеонора Рузвельтиге чораан

НЬЮ-ЙОРК, октябрь 7. (СЭТА). Октябрь 6-да дүш соонда КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязында совет төлээлериң баштыны Н. С. Хрущев АКШ-тың көску хөй-ниитичи ажылдакчызы Элеонора Рузвельтиге чораан болгаш Н. С. Хрущевка алдар кылдыр ол шайлалга тургускан.

Н. С. Хрущев биле Элеонора Рузвельтиниң аразында найыралдыг чугаа болган болгаш анаа ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

Немелде дыштанылга

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кижилериң аас-кежии, дыжы дээш сагыш салып, шаг-үргүлүү чаа-чаа хемчеглерни чогаадыкчы өзу-биле боттандырып турарынга күш-ажылчы совет кижи бүрүзү сеткил ханыышкынныг өөрүшкүзүн илередип турарлар. Бистер, совет кижилер 1960 чылдың октябрь 1-ден эгелеп, кызырган 7 шактыг ажыл хүнү-биле ажылдап эгелединис. Тодаргайлаарга, ортумаа-биле айда 25 шак, азы 3 ажыг ажыл хүнү, чылда 300 шак, азы бүдүн чартык ай ажыг хемчээлдиг ажыл хүнү кызырлыр.

Бо немелде дыштаныр шактарда ургуларывыска болгаш амыдыралывыска ажыктыг ажылдарны кылып, өөренип база дыштанып алыр бис. Ол дыш бистиң кадыывыска база улуг дузалап, улам чаагай аас-кежиин бээр.

Аас-кежиктиг совет кижилер Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазааның бо улуг сагыш-салыышкынына харыы болдуруп, холдары улам дыңзыг, соруктуг ажылдаарлар.

М. ЧЕЧЕН.

Кызыл.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ТУРЖУП ТУР БИС

Механизаторларның сөзү

Чөөн-Хемчик районунуң «Большевик» колхозунуң механизаторлары келир чылдың тарылгазынга чер белеткелин чедиишкиниг чорудуп турар.

Ак-Кара-Суг болгаш Хову-Аксы участоктарда чер аңдарылгазын колхозчу трактористер дүн-хүнү-биле үргүлчүлеп, чер донмаанда күскү аңдарылга планын күүседир дээш чаржып турар. Күзүн 2200 гектар чер аңдарар онаалгазын механизаторлар ам 1350 гектарга чедирген.

«ДТ-54» деп тракторларның башкарыкчылары: Куулар Чамыян, Ооржак Морзук-оол, Доңгак Белек-оол, Хөвалыг Төмүр-оол олар чер аңдарар хүн онаалгаларын 150 — 215 хуу чедир күүседип, чарышка шылгарап турарлар.

Н. С. Хрущевтуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга чугаазынга холбаштыр болган трактористерниң митингизинге, делегейге быжыг тайбың дээш, күрүнелернин тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери дээш демисежип турар бүгү-ле бөдүүн кижилернин күзелдерин, тура-соруун совет төлээлерниң баштыны Н. С. Хрущев чугаазынга илереткенинге механизаторлар изиг үүлдүгүнүмүшаан, тайбың дээш шылгарангай демиселчи Никита Сергеевич Хрущевка өөрүшкүзүн илереткеннер.

— Тайбыңның хөрээн күш-ажылым-биле быжыглаар дээш шудургу ажылдаар мен. Эш Н. С. Хрущев Кол Ассамблеяның сессиязының бедик индиринден боо-чепсек чок делегей дээш демиселге КНО-нуң кежигүннери бүгү-ле чурттарны кыйырганынга бүгү совет кижилер-биле кады ханы өөрүшкүмнү илередип тур мен. Улуг күзениишкинни үндүрүп тургаш, чеди чылдың ийиги чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседиринге бодумнуң үлүүмнү киирер мен — деп трактарист эш К. Чамыян чугаалаан.

М. СЕВЕН.

Мээң чоргаараалым

КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязында делегейниң улуг болгаш биче-даа чурттарының баштыннары, дыка хөй төлээлекчилер киржип, кижи ниитилелиниң моон соңгааргы салымын, делегейге тайбынны шиитпирлээринге чугула айтырыгларны чугаалажып турар. Ынчангаш ажылчы чоннуң, делегейниң депшилгелиг бүгү кижилериниң амгы кол кичээнгейи олче, ында совет төлээлериниң баштыны Никита Сергеевич Хрущевтуң чугааларынче угланып турар.

Дайын чүгле империалисчи эжелекчилерге, каш санныг капиталистерге херек. Чоп ону чүгле күзевейн турар өвес, харын анаа шиитпирлиг улуг, делегейге быжыг эп-тайбын дээш демисежип турар.

Тес-Хем районда Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелинде колхозчуне, тайбыңның хөрээнге база үнүмнү кадып тур мен. Мээң бир уруум колхозта ургуларга садында, а бичии оглум күрүнеден хандырылгалыг ясли-де. Ол болза чоп, совет кижи, не-чаш дугайында бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш чазаавыстың улуг сагыш салыышкынының тодаргай херечизи болур. Ол дээш совет күрүнемге чоргаарланыр мен.

Делегейге быжыг эп-тайбың дээш могаг чок демиселчи Никита Сергеевич Хрущевтуң алдар кадыын күзевишаан, бистиң мурнувустан оон улам чедиишкиннерлиг болурунга бүзүредимни илереттим.

М. МААХӨӨ.

Деткимче болур

Таңды районда Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XV сессиязының ажылын хүн бүрү улуг кичээнгей-биле хайгаарап турар. Ол сессияга Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаазын агитколлективтиң агитаторлары хову турлагларында, фермаларда, бригадаларда ажылчыларга калбак таныштырып турар.

Колхозчулар бо чылын күрүнеге тараа садар талазы-биле алган хүлээлгезин областа мурнап күүседкен. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге белеткээр сорулгазын база чедиишкиниг күүседкен. Чоннуң ол бүгү хемчеглери дайынзырактарга согуг, тайбың талалакчыларынга деткимче болур.

П. СААЯ.

СЭКП ТК-НЫҢ РСФСР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЮРОЗУНГА РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

Чеди чылдың ийиги чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш демисешпишаан, Тыва автономнуг областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының чыл планын октябрь 1-де 104,4 хуу, сүттүүн — 102 хуу, дүктүүн—101 хуу күүсеткен.

Областың партия организациязы бүгү ажыл-ишчилериниң күзениишкиннерин дүжүт ажаап алыышкынын, күрүнеге тараа садарын, үрезин урарын, мал кыштагладыышкынынга белеткелди, күскү чер аңдарылгазын дүрген доозарынче, үлетпүр, транспорт, ажыл-агыйның болгаш культураның бүгү адырлары планнарын ажыр күүседиринче, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер талазы-биле чеди чылдың үшкү чылының онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угландырып турар. Кижи төрелгетенниң чырыткылыг алыс күзелиниң боттаныышкынынга—чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринге, оран делегейге тайбынны хандырарынга Совет Тыванның ажылчы чоннары күш-ажылчы үлүг-хуузун киирип, Кол Ассамблеяның сессиязынга эш Н. С. Хрущевтуң киирген тайбыңга ынакшылдыг саналдарын изии-биле деткип турар.

СЭКП ОБКОМУ. ОБЛКҮҮСКОМ.

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫ

Октябрь 5-те медээ-биле алырга, областа тараа культураларының 83,8 хуузу кестинген болгаш оон 96,6 хуузу бастыртынган болуп турар. Колхозтарда тараа культураларының ам-даа 21,4 хуузу сыпта хевээр. Ылаңгыя Улуг-Хем районда тараанның чүгле 61, Чаа-Хөлде — 62,4, Чөөн-Хемчикте—63,7 хуузу ажаап алдынып, шыдажыр аргажок оожум чоруп турар. Од районнарның тайгаларында болгаш чамдык иштик черлеринде, харын тараа шөлдеринде безин хар агарты чаапкан турда-ла ажыл-агыйларның удуртукчуларының дүвүр эзинниг хемчеглер албайн, сөөлгү беш хонукта кезилдениң темпизин оожумнаткаын кижи кайгаар. «Өөк», «Тиилелге» совхозтарда сыпта тараалар амдаа хөй.

Октябрь 5-ке чедир областа картофельдиң 87,4 хуузу, ногааларның чүгле 70,3 хуузу, оон иштинде колхозтарда чүгле 66,7 хуузу ажаап алдынган. Картофель ажаап алыышкыны Чөөн-Хемчик, Таңды районнарда, ногаалар ажаап алыышкыны Каа-Хем, Улуг-Хем районнарда кончуг хожудап турар.

Сөөлгү үеде СЭКП райкомнарының болгаш райкүүскомдарының талазындан дүжүт ажаап алыышкынынче кичээнгейни суларадып, колхозтарда болгаш совхозтарда арткан тараалары, картофель, ногаа культураларын дүрген ажаап алырынче күштү улам мобилизаставайн баргаын фактылар көргүзүп турар. Октябрь 8-те болган СЭКП обкомунуң бюрозу ам кестинмээн болгаш тавычаларда чыдар тараалары бо хүннерде эң дүрген ажаап алырынче бүгү күштү салыр деп шиитпирлээн. Чаңгыс гектар-даа тараа ажаап алдынмайн баар болза ол өзулуг буруулуг херек болур. Тараа — күрүнениң байлаа. Ону черге кагбайн ажаап алыр төлээде, ажаап алдынган черлерде мажакталып калган тараалары дырбааштап бөлүп алыр херек. Бүгү ажаап алдынган шөлдерни агрономнар, бригадирлер хынап көрген соонда ам дүжүт ажаап алдынган деп санаар херек.

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ

Октябрь 5-ке чедир областа сиген белеткели чүгле 59 хуу, оон иштинде колхозтарда 58,6 хуу, совхозтарда 63,4 хуу болган. Сөөлгү беш хонукта сиген белеткелинге чүгле 1,4 хуу немешкен, а Эрзин, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда болгаш «Кызыл партизан», «Өөк», «Элегес» совхозтарда сиген белеткели көңгүс немешпээн. Областа силос салыышкынының планы 58,1 хуу күүсеттинген болгаш сөөлгү беш хонукта чүгле 0,3 хуу немешкен.

Мал чемнериниң белеткелинде мындыг байдалды, ылаңгыя чамдык районнарда шуут соксаарынга четкен чорукту СЭКП обкомунуң бюрозу шын эвес деп айыткан. Ниитиниң малынга чемнер белеткелин соксадып болбас! Тараа шөлдеринде, шынааларда, арыгларда, хемнер уннарында кезип ап болур сигеннер бар. Кандыг-даа арга-биле белеткеп алган хөпээн сиген бүрүзү мал чеминге немере болур.

Саваң—малдың бөлүүн чемнерин долдурарының улуг курлавыры. Ындыг турбуже областың колхозтарында, совхозтарында саваң бөлүүшкүнүн кончуг багай организастап, баштай кестинген тарааларның савацнарын безин амга чедир бөлүп албайн турары окта таарышпас. Бо чылын дүжүт эки болган Таңды районнуң совхозтарының шөлдеринде хөй саваңнар бөлдүнмээн. «Межегей» совхозтуң (директору эш Пащенко) күскү ангыс аңдарган трактористери бөлдүнмээн саваңны өртедип, тоң буруу чорукту кылып турар. Саваңны дүрген бөлер болгаш ону өртеткен кижилерни шыңгыы көөр херек. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа чамдык районнар «кезер сиген чок» деп олурбайн, бо өртедип, малга чиртип турар саваңны чүте кээп бөлүп албазыл? Бөлүп ап болур ужурлуг.

КҮСКҮ АҢГЫС АҢДАРЫЛГАЗЫ

Саваң бөлдүнмейн турар чорук күскү ангыс аңдарылгазынга улуг шаптык болуп турар. Октябрь 5-ке чедир областа аңгыс аңдарылгазының планы чүгле 30,6 хуу күүсеттинген. Таңды районнуң «Кызыл партизан» совхозунуң бөлген саваңнарының чамдызы чыткылап калган. Чер-черде бөле тырткылап каан саваңнарны тракторлар оюп каапкаш, черни аңдарып турар чорук чер аңдарылгазының темпизин оожумнадып, шынарын кудуладып турар.

Хөрзүн донарының бетинде күскү аңгыс аңдарылгазының планын колхоз, совхоз бүрүзү күүсеткен турарын чедип алыры-биле бүгү тракторларны дүн-хүн дургузунда бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар ужурлуг.

Арткан тарааларны бүрүн ажаап алыры, сиген болгаш будук-бүрү чемнерни белеткээрин күзениишкиниг уламчылаары, саваңны бүрүн бөлүп алыры, күскү аңгыс аңдарылгазының планын күүседири — хүннүң чугула айтырыглары болур.

Кыштаглаашкынга белеткелдерни четчелээр

Бай-Тайга районнуң «Малчын» колхозунуң шээр малының 186 кажаалары бар. Оон иштинден 30 ажыг кажааларның септелгези кылдынмаан болгаш ишти дезинфекцилеттинмээн. Тоолайлыгда бир кодан хойнуң, Каргы-Бажында база бир кодан өшкүнүң кажаалары шуут чок. Сиген белеткээриниң планын колхоз мынчага чедир күүсетпээн.

Колхозтуң удуртукчулары болгаш малчыннары эрткен чылдың четпестеринден боттарынга чогуур түннелди кылбайн турарын кым-даа кайгавас аргажок. 1959—1960 чылдарның мал кыштагладыышкынынга белеткел багай болганындан болгаш чемнерни четчири-биле белеткевээнинден дыка хөй баш мал хорамчага таварыштырган. Оон-даа өске ындыг янзылыг малчыннар бар дээрзин билзе эки. Малчын кадрларны шилип алыры болгаш таарыштыр тургузары ниитиниң ажыл-агыйының мурнунга чугула айтырыг болур. Ам сорулга кыштаглаашкынга бүгү-ле белеткелдерни дүрген, четче кылыры арткан.

А. НОРЖУҢ.

Колхозта комсомолчулар улуг күш

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» колхозунуң комсомолчулары болгаш аныяктары чеди чыл планының ийиги чылында салдынган сорулганы күүседир дээш колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында мурнакчы киржип турарлар.

Колхоз күскү тараа ажаап алыышкынын кыска хуусаада доосканы. Ылаңгыя комсомолчу-аныяктар комбайнерлер С. Хоптак-Хуна, Ооржак Анай-оол база трактористер М. Дамба, О. Шыыр-оол олар социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп, тараанны чидириг чок ажаап алырынга шалыпкын ажылдаанын демдеглээри күзенчиг. Колхозтуң аныяк кукурузачылары га бүрүзүнден ортумаа-биле 350 центнер ногаан массаны база ажаап алган. Кукурузаны өстүрүп ажаарынга О. Хунашпай, М. Сүгдер, О. Кызыл-оол, тракторист О. Калдар-оол олар ак-сеткилдиг кызымакчай ажылдаанар.

Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазының аныяктары сүт саалдазының талазы-биле районда мурнакчы черни эзлеп, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир кызыл тугун чаалап алган. Саанчы комсомолчулар О. Дадым 965 кг, С. Монгуш 867 кг сүттү саап ап, районнуң мурнакчы саанчыларынга санадып турарлар. Хойжулар К. Бопуян, О. Деспижек олар хой бүрүзүнден 5 кг дүктү кыргыш алганнар.

Малдың баш санын өстүрүп, оон продуктулуун улгаттыларынга комсомолчулар база-ла идепкейлиг чоруун көргүзүп турарлар. О. Чудур 2 кыштаан эки белеткеп алган болгаш бодунуң күжү-биле 8 тонна сигенни кезип, сараттап алган.

Комсомолчу-аныяктар колхоз бүдүрүлгезинде мурнакчы ролюн көргүзүп, колхозтуң мурнунда салдынган сорулганы күүседир дээш күзениишкиниг ажылдап турарлар.

О. БОРАШ.

Планын күүседипкен

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг колхозунда эш Чөржей-оол удурткан туйбу бүдүрүлгезиниң бригадазы чыл планын күүседипкен. Ол бригада бо чылын 100 муң кезек туйбу, 50 тонна чугай белеткээр планныг турган сентябрьның ийиги чартыынга чедир 110 муң кезек туйбуну болгаш 75 тонна чугайны өртедип белеткээш колхозтуң складынга дужааганнар.

Бо ажылдар-биле чергелештир бригаданың дыка улуг хемчээлдиг белеткел ажылдарын база чорукканын демдеглезе чогуур. Чижээ, туйбу болгаш чугай өртедирде одаар 200 кубометр ыяшты хап белеткээш, сөөрткеннер, ол ышкаш четчир хемчээлдиг чугай дажын болгаш дой-довуракты база боттары белеткээннер.

Туйбучуларның бригадири эш Чөржей-оол ол ажылынга ам 8 чыл дургузунда ажылдап келген. Улуг арга-мергежилдиг мастер болбушаан, бодунуң байлак дуржулгаларын аныяктарга ол берип турар.

Туйбучулар бригадазының ажылынга колхозта партия организациязы болгаш колхоз баштаар чери боттуг дузаламчыны хандырып келгенин демдеглээри чугула.

Л. МОНГУШ.

МУРНАКЧЫ ФЕРМАДА

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫН ХӨЙНУ БҮДҮРЕР ДЭЭШ

Бин-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Туранда төп сүт-бараан фермазы чүгле районда эвес, а областа мурнакчы фермаларның бирээзи.

Туран фермазының ажыл-ишчилери Төрээн чуртка хөй эът, сүт, саржаг бээр дээш мал ажылының мурнакчы дуржулгаларын ажыглап, патриоттуг ажылдап турарлар. Бо чылдың сентябрь 1-ге чедир ферманың саанчылары 160 инектерден 280.174 кг сүттү, азы ортумаа-биле саар инек бүрүзүнден-не 1856 кг сүттү саап алганнар. Чүгле сентябрь айда 160 инектен 33720 литр, азы ортумаа-биле бир инектен-не 212 литр сүттү саап алган.

Ферманың саанчыларының аразында калбарган социалистиг чарышка бирде Баукова, бирде Бичии-уруг, а чамдыкта—аныяк саанчы Сат-даа мурнай бээр турган. Чижээ, 9 айның 1-де медээ өзугаар саанчы С. Сат эң хөй сүттү саппан. Ол бодунга быжыглаан 16 инектериниң инек бүрүзүнден-не 2016 кг сүттү саап алган. Ийиги черде С. Баукова—1894 кг. Дараазында черлерде: Н. Федулова—1834 кг, М. Бичии-уруг—1758 кг. Сентябрь айдагы сүт саалдазын көөрге, бирги черже М. Бичии-уруг шилчий берген. Чүгле сентябрь айда ол бодунуң саап турары бөлүк инектериндер 7477 литр сүттү саап алган. Ийиги черде С. Баукова—7041 литр болгаш үшкүзүнде С. Сат—6740 литр.

Мурнакчы ферманың коллективи Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының XV сессиязынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Никита Сергеевич Хрущевтуң Совет улустуң өмүнээзинден кылган медеглелин чаңгыс үн-биле деткип, төөгүлүг чеди чыл планының ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш улам соруктуг ажылдаарын хүлээңгеннер.

Ферманың чамдык ажылдакчылары боттарының тура соруктарын мынчаар илередип турар.

ҮЛҮҮМНҮ КИИРЕР МЕН

Делегейге мөңге тайбыңны тургузарынга эң-не чугула чүүл болза, чепсегленишкинни бүгү ниити болгаш бүрүн дүжүрери болур—деп Никита Сергеевич Хрущевтуң медеглелин бүрүнү-биле деткип турар бис.

Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехния салбырын доосканы соонда бо фермага учётчиктеп ажылдап кирдим. Шилип алган мергежилимге ынак болгаш хостуг шактарымда спортбиле кичээлдеп турар мен. Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке бирги чер дээш хереженнерниң баскетбол маргылдаазынга киржип чораан келгеним бо. Чүгле тайбың турда чаагай, байлак чурттага бүдер болгай.

Фермада саап турар сүттүн шын үчёдун кылып, ферманың саанчыларының культурлуг дыштанылгазын организастаарынга, колхозтуң комсомол организациязының ажылынга идепкейлиг киржир мен. Оон-биле тайбынның хөрээн быжыглаарынга бодумнуң үлүүмну киирер деп сорулганы салган ажылдап турар мен.

Н. МАНАННИКОВА,
ферманың учётчиги.

ХҮЛЭЭЛГЕМ КҮҮСЕТТИНЕР

Улуг оглум Олег ийиги класста өөренип турар, уруум—Римма колхозтуң яслизинде. Келир үениң тургузукчулары дайынның халавын, уржуун, айылын көрбес ужурлуг. Ону делегейниң бүгү кижилери күзеп турар. Мынчангаш эргим Никита Сергеевичиниң медеглелин сеткилим ханызындан деткидим.

Чоннуң кижи санынга онаштыр эът, дүк, сүт бүдүрер дээш АКШ биле тайбың чарыштың эгелээн үезинден бээр саанчылап ажылдап келдим. Областа сураглыг саанчылар С. Баукова, М. Бичии-уруг, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Д. Завьялова болгаш өскелериң-даа дузазы-биле мал ажылының үндезиннерин шиңгээдип ап тургаш, бодумнуң ажылымга ынак апарган мен. Сентябрь 1-ге чедир инек бүрүзүнден-не сагган сүттү түннеп көөрге мен бодумнуң «башкыларымны» ажыпкан болдум. Ол меңээ улуг аас-кежии, чоргаарал болган.

Бистиң чуртувустуң күчү-шыдалын быжыглаарынга чүгле эки күш-ажыл херек. Мен бо чылын инек бүрүзүнден-не 2500 кг сүт саап алырын хүлээнген мен. Ону күүседир бүгү арга бар. Чыл төнчүзүнге чедир хүлээлгемни ыяавыла күүседир мен.

С. САТ,
саанчы.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Партия хуралы—коммунистерниң школазы

Коммунистерниң школазы болур партия хуралдарының кижизидикчи болгаш организакчы ролюн, идейлиг деңнелин бедидер талазы-биле практиктиг хемчегларни Чаа-Хөл районнуң партия организациялары чорудуп турар. Ленин аттыг колхозта партия организациязының бюрозу (секретары эш Балчий-оол) коммунистерниң хуралдарын партия Уставының негелделерин ёзугаар доктаамал чыылдырып, аңаа СЭКП-ниң XXI съездизинин болгаш партия Төп Комитединиң декабрь Пленумунуң төнүлүг шиитпирлерини колхозта күүселдезинин, коммунистерниң өөредилгезинин, колхозчу массалар ортузунга лекция пропагандазын күштелдиреринин дугайында тодаргай болгаш чугула айтырыгларны тургузуп келген.

Партия хуралдарынга чугаалажыр айтырыгларны бөш бурунгаар хынамчалыг белеткээринге коммунистерни киириштирип, хурал бурузунуң идейлиг деңнелин бедидип, аңаа шугумчулелди болгаш бот-шугумчулелли калбартып турар. Колхозтуң мурнакчы хойжузу эш Шактар-оолдуң илеткелин коммунистерниң хуралынга бо чылын дыннап, оон дуржулгазы-биле тодаргай танышкан. Ол хуралга мал ажылының тускай эртемниглери, мурнакчы малчыннар олуржуп, боттарының тус-тус саналдарын өөрген.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролюн улам-на бедидер дугайында айтырыгны партия хуралдарынга үргүлчү тургузуп келген. Ынчангаш, ол колхозтуң бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролюнуң бедээнин демдеглээр херек. Чижээ, хойжу коммунист эш Комбужап, комбайнер эш Кажер-оол, тудугжулар эштер Очур-оол, Чаржей-оол, хову бригадаларында эштер Кызыл-оол, Аспан-оол, Кошкар-оол болгаш өскелер-даа боттарының мурнакчы үлегерин колхозчу массаларга көргүзүп, колхоз бүдүрүлгезинин тус-тус участоктарында ажылдың организакчылары болуп турарлар.

Партия хуралдарының үндүрген шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле партбюро, оон секретары эш Балчий-оол организастыг хемчегларни чорудуп турар. Партия хуралының үндүрген шиитпирин канчаар күүсеткенин дараазында хуралга информация хевирлиг дыңнадып келген. Партийжи даалгаларны коммунистерниң канчаар күүседип турарын, оларның өөредилгезинин айтырыгларын Ак-Туруг ортумак школазында партия организациязы хуралга тургузуп, коммунистерниң отчёттарын өй-өйде ап турар. План ёзугаар эки белеткелдиг болгаш организастыг кылган ындыг хуралдар партия кежигүннеринге, ылаңгыя аныяк коммунистерге ёзулуг школа болуп турар.

Ында партия организациязының бүгү ажыл-чорудулгазы школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылды бедик деңнелге тургузарынче угланган. Партия кежигүнү башкыларның ажылының база хуузунда өөредилгезинин дугайында айтырыгларны коммунистерниң хуралынга чугаалажып турар. Ол чорук коммунист башкыларның школага ролюн бедидип, оларның харыысалгазын дыңзыдып, кижи бүрүзүнүң хуузунда өөредилгезинге дузалап турар. Ол партия организациязынга турган коммунист башкы эш Седип хөй-ниитинин ажылынга идепкейлиг киржип, бодунуң билиин үргүлчү бедидип келген. Ону ВЛКСМ-ниң Чаа-Хөл райкомунуң секретарынга чоокта чаа соңгаан. Коммунистерниң школазы болур партия хуралдарын Чаа-Хөл ортумак школада, септелге-техника станциязында партия организациялары база бедик деңнелге эрттирип, хуралдарның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин эки организастап турар.

Районнуң чамдык партия организациялары хуралдарны СЭКП Уставының негелдезин ёзугаар доктаамал чорударынче, эки белеткелдиг болгаш бедик деңнелге эрттиреринче чогуур кичээнгейни угландырбайн келгенин демдеглезе чогуур. Райкүүскомнуң шагдаа салбырында партия эге организациязы (секретары турган эш Ооржак) хуралдарны доктаамал эвес, а таварылга байдалдыг чыылдырып, аңаа белеткел болгаш план чок айтырыгларны тургузуп турган. Ындыг хуралдарның идейлиг деңнели чавыс болгаш олар коммунистерниң ёзулуг школазы болбайн келген. Хуралдың чугаалажыр айтырыы баш бурунгаар билдинмес болганда, коммунистер ындыг хуралдың ажылынга идепкейлиг киржип шыдавас болгаш тодаргай саналоналдарын бербес турган.

«Найырал» колхозтуң Үрбүнде, райпода, Чаа-Хөл көдээ Советтиң чанында партия организациялары коммунистерниң хуралдарының идейлиг деңнелин, организакчы база кижизидикчи ролюн бедидер талазы-биле хемчеглерни албайн келген. Ол ышкаш колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер, оларның өөредилгезин эки организастаар, колхозчу массалар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирер дугайында айтырыгларны «Бурунгаар» колхозта партийн организациясының секретары турган эш Сундуй партия хуралдарынга ховар тургузуп, үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин четпес организастаан. Ол колхозта коммунистер эштер Дажы-Нава, Даржай олар артель бүдүрүлгезинге ай-айы-биле киришпейн, боттарының билиин бедитпейн, партийжи даалгаларны күүсетпейн турда, эге организация оларның-биле эптежип келгенин шын эвес деп буруу шаап көөр херек.

Партия хуралдарының идейлиг деңнелин, кижизидикчи база организакчы ролюн улам-на бедидерин, хуралдарга тургузар айтырыгларны баш бурунгаар хынамчалыг белеткээрин, үндүрген шиитпирлернин күүселдезин организастаарын партия организацияларының чоокта болган отчёт-соңгулдалыг хуралдары чөптүү-биле негээн.

М. ДАЛАА,
СЭКП Чаа-Хөл райкомунуң оргкилдизинин эргелекчизи.

Бо болза Кызыл хоорайның № 1 уруглар яслизинде өзүп, доругуп турар чаштар-дыр. Ол бичин уругларга быжыг тайбын херек. Оларның дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чылыы-биле улуг сагыш салып турар, чүге дээрге олар—бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң келир үеви болгай.

Фото В. Лутковтуу.

Анаа эвес „алдын чуургалар"

«Кызыл партизан» совхозтуң күш фермазы суурдан ырак эвесте. Ук ферманың турар чери күш азыраарынга кончуг таарымчалыг. Чоога иштинде болгаш—ыжык. Суг база чанында. Ында өдүректер эштир хөлбектерни кылган. Күш азыраар ийи каът улуг кажааны туткан. Даваалар-биле өдүректерниң аразы демир клеткалыг херим-биле кызыгаарлаан. Ындыг янзылыг, күш азыраарынга таарымчалыг бүгү-ле байдал фермада бар.

Күш фермазында 1700 дагаалар болгаш 670 ажыг өдүректер бар. Куштарның ажаакчызы А. Дежнев таңныылдаары-биле кежээкинин алды шак үеинде фермага келир. А хүндүс фермада куштарны чемгерерин болгаш хайгаараарын көдээ ажыл-агый техникумунуң практикант студентилери харыылап турар. Бо удаада дөртку курстуң студентизи Хомушку Баара дежурныйлап турар болду. Ол кыс үргүлчү-ле дагаалар аразында, оларны чемгерген, хайгаараан чоруп турар.

Ферма бо чылын 100 мун дагаа чуургазын дужаар планныг. А херек кырында, 9 айларның дургузунда чүгле 42 мун чуургаларны алган. Планын 50 хуу безин чедир күүсеткээн.

1500 дагааларның 9 айлар дургузунда чуургалааны 42 мун чуурганы дагаа бүрүзүнге хуваарга 28 чуурга болуп турар. Азы 10 хонгаш-ла бир чуурга берип турган. Ынчангаш ол чуургаларны анаа эвес, «алдын чуурга» дижип турар.

Даваалар болгаш өдүректер чемгерип турган кыстан чүнүң-биле чемгерип турарын айтырарымга, барла чемин көргүстү. Өдүректерге кызыл-тас биле сула чарбазын холуй хоюдуп бээр, а даваларга бүдүн тарыа аймаа бээр болду. Ол ышкаш өөк далганын база берип турар бис деп чугаалады. Сай, элезин база берип турар болду.

— Даваалар хүнде чүгле 9—10 чуургалар бээр апарды. Та, чүве? Иньь болгаш июль айларда эзт чиртип турувуста чуурга-даа хөй-ле турган. Эзт чиртпес апарганывыстан бээр даваалар когараллан ангыда, совхозка орулга киирбес болган. Оон-биле кады мээн ап турган шаныым кызырылган — деп, күш ажаакчызы А. Дежнев пат-ла ангаан чугаалап олурар.

— Совхозта мал эмчизи, зоотехник болгаш өске-даа тускай эртемниглер силерниң куштарынарның биче продуктулуг чоруун сонуургаан эрген бе?—деп, айтырарымга, холун көрүзүнге чада туткаш; азыракчы чугаалады:

— Кээп-ле турар ийин. Оларның эргевиниден кандыг-даа өскерилге болур эвес. Көрүп-көрүп чоруй баар ол-ла. Майдан бээр 200 ажыг даваа алган. Оларның канчаар аарып, өлүп турары база билдинмес.

Ындыг янзылыг, «алдын чуурга-тарлыг» күш фермазы совхозка чүгле каражалыг болуп турар. Ол фермада даваалардың уксаазын тодарып, хөй чуурга бээр даваларны шилип тывары чугула. Ол куштарга четчир санныг чемнерниң рационун тургускаш, оларның продуктулуг чоруун бедидери совхозтуң удуртукчуларындан негеттинип турар.

В. ШАРАВИИ.

Эдери негеттинип турар

Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунуң төвүнде дыка хөй бакыннарда радио точкалары кииргинмээн. Моон ужурунда чамдык колхозчулар радио точкаларын янзы-бүрү сывырындак демирлер-биле адаштарга болгаш бажыңнар ханаларынга кадаглар кыккылаш, боттары-ла киирип ап турарлар. Олар өөзун «думчукка тулганда быжза сугжу» дээр болгай, а культура дээш кысканда ам канчаар боор деп тайылбырлап турарлар.

Бо чорук ылаңгыя кызанныштыг үеларде дыка айылдыг болгаш радионуң дыңналырынга шаптыктыг болуп турар. Черле ынчаш районнуң харылзаа конторазы бистиң колхозта радио дамчыдылгазынче болгаш телефон харылзаалынче кичээнгей салбайн турар. Ындыг чурум чок байдалдарны дарый эдерин районнуң харылзаа конторазындан негеп тур бис.

К. САЛЧАК.

Ю. Н. ЗЮЗИН—ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ МУРНАКЧЫЗЫ

Кайнаар-даа көөрге чурумалдыг калбак ногаан аърга-эзимнер чаптылган бедик Саян сыннарының чазаглыг оруунга-даа, Самагалдай биле Өвүр аразында даштыг ховуга-даа, Чадааананың, Шагаан-Арыгның кудумчуларынга-даа прицеп сөөрткен, «ЗИЛ-164» деп маркалыг № 66—77 бензовоз машина бо-ла маннап чоруур. Ол болза Кызылдың № 1 Чүк АТК-зының сураглыг чолаачызы, коммунистиг күш-ажылбригадазының бригадири коммунист Юрий Николаевич Зюзинниң чолаачылаан машиназы-дыр.

Юрий Николаевичиниң назыхары ам кижи ортузу чедип, агый берген, мага бодунуң будужу чоон, күдер, ону даштындан көөрге баштай кончуг шыңгыы кижи ышкаш сагындырар, а чогум оон-биле таптыг хөөрежи бээрге ол-дег чугаакыр, ол дег чазык-чаагай, төлептиг кижи ховар боор деп хөөрем чок бадыткап болур.

Оон чолаачы ажылы 1945 чылда эгелээн.

— Бо күзүн мен бодумнуң чолаачылап эгелээнимден бээр мугур 15 чыл болганымны улуг Октябрьның 43 чыл оюнун байырлалы-биле холбаштыр күш-ажылчы бедик чедиишкиннер-биле демдеглээр мен. Бо эрткен 15 чылдарда ыяш сөөртүр прицептиг машинадан эгелээш «ЗИС-355» деп маркалыг хаар-жактыг машинаны болгаш «ЗИС-150»-ни-даа, самосвалдарны болгаш «чиик-караларны»-даа башкарып келдим — деп, чугаалап орар.

1947 чылда Кызылдың № 1 чүк АТК-зынга чолаачылап киргеш, Юрий Николаевич бодунуң күш-ажылга кызымаккайы болгаш хөй-ниити ажылдарынга идепкейлии-биле, орукка-даа чорааңда, эш-өөрүнүң аразынгадаа келгенде, өг-бүлезинге-даа бедик сагылга-чурумнуг, культурлуг болгаш дыңнангыр, төлептиг чоруу-биле удатпаандала бүгү коллективтиң хүндүткелин чаалап алган.

Юрий Николаевич бодунуң коллективинге күш-ажылчы патриоттуг чаа эгелээшкиннерниң кезээде бир-ле дугаарында нептередикчизи, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринин, чүк сөөртүрүнүң бот-үнезин чиигедириниң, техниканы эдилээр хуусаазын узадырының болгаш кывар, чаар материалдарның камналгазын чедип алырының болдунар-ла аргаларын кезээде-ле дилеп тыпкан, ону шиңгээдип ажылаан чоруур, а сагылга-чурум үрээр, ажылга ак-сеткилдиг эвес чолаачылар-биле эптеш чок демиселчи кижи.

Ол, автомашиналарны капитал-септелге чокка 100 болгаш 200 мун километр орукту эрттерин чедип алырын кыйгырган бедик көдүрлүүшкүннүг эгелээшкинни Тывага бир-ле дугаарында деткээннерниң бирээзи, ол, Тыва обласка бензовоз машиналарга прицеп кожуп алгаш ажылдаарының дуржулгазын шиңгээдириниң баштайгы эгелекчилериниң бирээзи.

Бүдүрүлгениң мурнакчызы, коллективте хөй-ниити ажылдарының активчизи Юрий Николаевич Зюзинни 1953 чылда Коммунистиг партияның хүрээлелинге хүлээп алган. Оон соңунда Зюзинниң ёзулуг күш-ажылчы, чаартыкчы болгаш патриотчу ажыл-амыдыралы улам-на кыптылган.

Бүгү-чуртка коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп бедик ат дээш шимчээшкин эгелээри билек-ле Юрий Николаевичиниң бригадазы ол ат дээш демисежип кирипкен. Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты обласка бирле дугаарында чаалап алган типографияда эш Анна Попова удурткан парлакчылар бригадазының соңунда ол бедик атты Зюзин удурткан бензовоз машиналар чолаачыларының бригадазынга тывыскан.

Юрий Николаевич бодунуң кады ажылдап келген өөру, чолаачылар Демин, Дроздов олар-биле кады ССРЭ-ниң улус ажылагыйын улам ыңай хөгжүдериниң төөгүлүг чеди чыл планын 4.5 чылда күүседир деп бедиткен хүлээлгелерни алгаш, ажылдап кирипкен.

Амгы үеде Ю. Н. Зюзинниң удуртуп турары коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери чолаачылар Дроздов, Сайгутин алышкылар, Белкин, Борозненко, Стрельников, Важев, Игнатов, Чернышев, Андреев, Елисеев, Семыкин болгаш Быков олар коллективте калбарган социалистиг чарышка бирги черни быжыы-биле эзлеп турар.

— Бис бо чылдың май айдан эгелеп эзлчежип ажылдаар методту ажыглап эгеледивис. Ол методту тодаргайлаарга мындыг: бир машинага ийи чолаачы ажылдаар, оларның бирээзи оруктан чедип келирге олар дораан база бирээзи олурупкаш хаптар. Бо чаа метод болгай, техниканы анаа тургуспайн, долу ажыглаарын бо арга-биле бүрүн чедип ап болур—деп, коммунист Зюзин чугаалады.

Ынчалза-даа бо чаа методту ажыглаарын № 1 чүк АТК-зында ам-даа долузу-биле шиңгээдип албаанының дугайында Юрий Николаевич хомудап чугаалап турар. Чүл дээрге, машиналар ырак-узак чер чорааш эвээ кээрге, оон техниктиг хыналдазын, агар септелгезин өй-шаанда кылбас, бензинни куттуруп алыр болгаш хүлээдип бээр пунктуларга хөй үени чидирер таварылгалар ажыла улуг шаптык ужураштырып турар.

Бирги чартык чылда Зюзиниң бригадазы бүдүрүлге планын 124 хуу күүсеткеш, кывар-чаар материалдарнын эвээш эвес камналгазын чедип алган.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген чолаачылар сентябрь айның планнарын 131 хуу күүсеткеш, эш Монастыршин удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы-биле аразында социалистиг чарыжынга тиилекчи болган.

Коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири, чеди чылдың мурнакчызы, бүдүрүлге чаартыкчызы, коммунист Юрий Николаевич Зюзинге моон соңгаар-даа күш-ажылга улуг чедиишкиннерни чедип албышаан, кижи төгелгетенниң чырыткыланчак келир үеэзиниң хөрээнге, тайбының хөрээнге бодунуң салыышкынын киирерин чүректиң ханызындан күзеп казалы.

Д. САРЫКАЙ.

Коммунистиң мурнакчы үлегери

Чаа-Хөл районнуң Ленин аттыг колхозта ясли эргелекчизи коммунист эш Ондар Чыртаан колхозчу ада-иелернин идегелин ак-сеткилдиг күүседип, яслинин ажылын эки удуртуп, ында 30 ажыг бичии чаштарның кижизидилгезин, ажаалдазын үлегерлиг организастаан. Коммунист эш Чыртаан чүгле яслинин ажылын эки тургускан эвес, харын хөй-ниитинин амыдыралынга эң идепкейлиг киржип турар.

Көдээ Советтиң депутады эш Чыртаан бодунуң соңгукчуларының мурнунга отчёттарын үргүлчү кылып берип турар. Соңгуттурган участогунда ажылчы чоннарны ол эвилелдеп алгаш, 2000 ажыг мыштарны тарып олуртпушаан, колхозчу суурнуң чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киришкен. Артель баштаар черинин кежигүнү эш Чыртаан колхозтуң ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Хойларның күскү кыргылдазын организастаар ажылды ол бодунга күзелдии-биле хүлээп алгаш, күскү кыргылданы чедиишкинниг удурткан.

Мергежилдиг организакчы, идепкейлиг хөй-ниитичи эш Чыртаан 4 уругларның иезн. Бодунуң уругларын ол үлегерлиг кижизидип өстүрген. «Коммунист Чыртаан угбаыстан үлегер алыр ужурлуг бис» деп колхозтуң аныяктары чугаалап турар.

Т. ШЫЫРАП.

Рязань. «Рязцветмет» заводта рационализаторларның шимчээшкини калбарып турар. Ында ийи ажылчыннын бирээзи-ле — чаартыкчы. Заводтуң 270 инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның Бүгү-эвилел ниитилелинин кежигүннери болуп турар. Заводта ниитилелдиң эге организациязын мастер А. А. Лопухов баштап турар.

8 айлар дургузунда бүдүрүлге черинге кирген 546 саналдарның 375-жи бүдүрүлгеге нептереттингеи. Ол чорук чылда 730 мун рубльдиң камналгазын бээр.

Хөй-ниитиниң конструкторлары кирген 7 саналдарның талазы-биле шыйыгларны күүсеткен. Чижээ, слесарь-чаартыкчы Нужденков демир удазынның автоматтыг кезиишкининиң тургузулгазын кылырын саналдаан, оон шыйыын күүседирингe хөй-ниитиниң конструктор бюрозунуң конструкторлары Нужденковка дузалааннар. Ам бо үеде ындыг тургузулганың шенелдезин шехте чорудуп турар.

Чурукта: Чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның Бүгү-эвилел ниитилелинин кежигүннери (солагай талазындан оң талазынче) слесарь-чаартыкчы В. Н. Нужденков, механиктиг цехтиң технологу А. В. Менель, улуг инженер-инструктор Б. Л. Кошелев демир удазынны автоматтыг кезиишкининиң тургузулгазының ажылдаарын хынаан турары.

Фото **Г. Удальцовтуу.**

СЭТА-ның фотохрониказы.

Он беш чыл дургузунда

☆

[(Чеченчиткен чүүл).

☆ ☆

Алдын күс бодунуң эргезинге киришкен. Октябрьның аяс дүнелериниң бирээзинде Кызылдың төп сайгарылга баазазынга шефтеп, дузалажы каптары-биле чеде бердивис. Дүнеки шыпшынны үрээн күш-ажылчы аялга база девискээрин долган; тараа арыглаар машиналарның, кургадылга элеваторларының, тараа сөөрткен автомашиналарның шимээндаажы кулак-уюк...

— Тыва Совет Эвилелинин составынга каттыжарының мурнуу чарынга чедир-ле ачам ашак кечим азы улдуң чер тараан, оон дужудун холга киирип алыр дээш күсту күзедир күдүйүп алгаш хүрежип кээр, шаңга тараанның богун арыглаарда безин хат, салгын манааш каш-даа хонар, сыгырып тура хонгулаар чүве ийик. Ам дээрге амыр болган шаг ышкажыл, тарыырындан эгелээш, холга киир ажаарынга чедир техника шиитпирлээр. Бегин-кыдыы бо кургадылга машиназын көрбес сен бе, улаан хат-дег дыштыг, бо хире улуг машинаның башкарылгазын дөө ол эш чааскаан чорудуп турар кижи болду—дээш, кады ажылдап турганым Донгак демин-не дагжай берген кыры серлиг элеваторже айытты.

Топтап көре бээримге, сайгылгаанналыг узуи сери адаанда шенектелип бады келгилээн агылдыр көстүр улуг демир «шойуулдулер» чанында ажылчын хептиг кижи карацайнып тур. Шитте тургускан адыр-мыдыр докпак-кара дацзалар дег тудаларның бирээзин адыра тыртып-даа каар, улаштырып-даа турар, будка-бажыңчыгаш дег, одалга печказынче хөмүр дашты хүүректеп киир октагылапкаш, чанында тачанка тергежигеште овааландыр урган хүлүү ырадыр дажыглап-даа турар, база-ла чай чок.

Дүн орайтаан тудум баазаның күш-ажылчы аялгазы дам-на барган: дужуркучулерниң, транспортерже черде тараа шуудукчуларының эшкиштери «далажынар-ла» дээзиг кезек-кезек болгаш-ла шыыгайндыр ырлагылап турду.

Чапсар аразында элеваторда эш-биле чугаалажы бердивис.

— Эки-и — дээримге:

— Экии, эки-ле бе ынар—дээш кижим хая көрүү каапкаш, чаңгыс аай чайганган шишкиштер адаанче ээгип-ээгип, бир-ле херекселди оң холу-биле долгаан тур.

Чырыкче көрүүп келгенде көөрүмге калбак кара борттуг, назы дөгүй берген шырайлыг, тускай хевин куржаныпкан, чолдаак сынныг, холдары мөге-шыыраа аажок көстүр, күдер кара ор мурнумда тур.

— Элгей шишкип, кургадып турда элеваторнуң күжу-даа кончуг-дыр-аа, хонукта чежени кургадып, тур ирги?— деп чугаа эредим.

— Хонукта нормазын 60 тонна чедириптер, хамык ужур чырыктың доктаамал ажылдарындан, өске үрелиишкиннер болбазындан-на хамааржыр-ийин. Хаажы-ла херек. Кым канчаар башкарып, кинчаар ажылдаар болдур, оортан база хамааржыр, бирде алдан ажа-дыа бээрдир.

— Бо бүгү агрегатты чаасканы башкарар, черле ажылынар бо бе, хууда чеже чедирип тур силер?

— Угу-ла ындыг-дыр ийин, мастерлеп турар дээр апаар, бурунгу дүне он ийи шактан кежээкиниң алды шакка чедир 68 тонна чедирипкен болдувус — деп, мастер чазай олуруп чоруй харыыады...

Кызылдың төп сайгарылга баазазының кургадылга элеваторунуң мастери—Бавуу Василий Далбынович ам таптыг-ла 41 харлап турар. 1945 чылдан эгелеп бо баазага тараа хүлээп алыр черге ажылдап кирген.

Василий Далбынович бо баазага ажылдаан күш-ажылчы амыдыралының дургузунда чүдүркүчүлеп, дужуркучу болуп, таныыылдап, склад эргелекчилеп, узанып, чазаныып дээш, кылбаан ажылы чок.

— Он беш чыл иштинде бо баазаның улуг сайыралының херечизи болдум. Бирги чергении кылдыр дериттинген тараа шыгжамыларын четчир санныы-биле туттувус. База девискээринде улуг, механизастаттынган далган дээрбезин база тудуп турар. Ук дээрбени «венгерка» деп оон тудугжулары адап турар улус болду. Акы-дуңма венгр улустуң техниказының марказы, эки шынарлыг дээрбе болур дижир чорду. Оон ынай мында кылдынган капитал-септелгеге болгаш бүгү чаартылгаларга, электрижидип механизастаарынга, тараа төгер шөлүтештерни асфальтылаарынга ниитизи-биле 3 миллион ажыг түннуг акша-хөренги чарыгдаан деп дыңнажык мен. Каш чылдарның курнуу чарыында маңаа ийи-үш склаттар турган. Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем колхозтары маңаа тараа дужаан турар душта берге-ле турган болдур ийин, чоок районнарның тараажылары шупту борта кээп тараа дужаар турган, ынчан ыяш-биле кургадылга «Кызыласстарынга» колхозтарның бригадир, дарга, секретарь эрге-дужаалдыг кижилеринге удуртканн тускай болук тараа дужаакчылары мурнуу былзажыр, эзлчежип туруптар турган болгай. Болап көөрге ынчан дыка хөй кижи күжу, шак-үе үнер турган-дыр ийин. Ам амыр болган ышкажыл, ховуларда комбайнвардан тарааны машиналар-биле шуут-ла бээр дажып кээр, шык-даа, боктуг-даа тарааларны кургадырын кургадып, арыглаарын арыглааш, шыгжамыларже шыыладыр уруптар апарган, бистиң үеде техника кижиниң идегелдиг даанныр даанныгыжы, күш-ажылдың улуг шимчедикчизи апарган, кым ону билдилиг, чөп ажыглап билир болдур, ол амыр ышкажыл—деп, Василий Далбынович чугаалап орган.

Дүнеки ишчи чугаазын уламчылап орда, фуфайка кедипкен, бажын аржыыл-биле ораапкан хөрээжен кижи чедип келди.

— Бичии школачы уруум аарганнаан озалдап келдим, эңди изип чыдып калды ийин, эм ишкеш, удуп каарга чедип келдим Василий—деп, демгизи арай мөгүдээн үн-биле чугаалады.

— Эңди иззэн уругну чаасканындырын каап болбас, дедир чаа бер, төнчүзүнге чедирип каай менде, ындыг таварылгада бот-боттарынга дузалажыр апаар—дээш, мастер олудундан шимчепти.

— Четтирдим, дараазында сээн эзлчээнин ажылдап эрттирер мен.

Василий Далбынович хүүрээн алгаш, хөмүр дашты одалга печказынче одун кызаннадыр кезек октагылапкаш, демги-ле шидинде кара тудаларын солуштура кагылап, шыыгайндыр чайганган шишкиштерде барып, база катап-ла бодунун ажылын уламчылай берди...

— Машиналарның кээри ам база түлүктей берди, чылыктыр ажылдай каптаалыпар!— деп, өөрүмнүң бирээзи дүнеки ишче кыйгырды...

Дан агарып, сылдыстар чоорту, өшкен чүве дег, коозулбестен бар чораан. Хүн мурнуу чүктен хереледнип үнүп келген. Хоорайның эртенги амыдыралы хайнып эгелээн. Ол дүне бистиң бөлүк 14 машинаның чыгын дужуруп, дыка хөй тонна оваа тарааны кургадылга элеваторунче шууткан болдувус.

Дүнүнүң эрткен ижи биле эртенгинин ижи улажы берген. Төп сайгарылга баазазының ажылдакчылары тус-тус ажылынче уурук-суурруктуг үнүп, ол-бо тараа складтарынче тарап турган. А Василий Далбынович туруп, могаан дээр кандыг-даа шинчи чок бодунуң чанчыл болган ижин уламчылап туруп калды.

— Бистин коллективтиң чоргаарланыр кижилериниң бирээзи болгай, Бавуу дээрге эки ажылы дээш чылдын-на шаннадыр кижи, Василийин чүгле күску тараа дужаалдазының үеинде база девискээринде доктаамал көстүр кижи кылдыр кыдыра бодап болбас. Ол дээрге кыжын, чайын дыка хөй складтарны септежип, серилерни кылышкан. Бодунуң өнаашкан ажылын ак-сеткилдиг кылдыр, техниказын үрелиишкин чок ажылдадыр, үргүлчү-ле харагалаан, хайгаараан, үзээн, чагган турар. Чүнү-ле анаа даандыра-дыр, «хоржак мен. ындыг-ындыг» деп чылдак кагар эвес, эки-ле ишчи чүве, холун эртир хөөретпейн шынын чугаалдым—деп, баазаның директору эш Зыков чугаалап турар.

Д. ЕНДАН.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛ АРНЫ

ЛЕНИННИҢ АЧЫЗЫНДА

Сөзү М. Өлчей-оолдуу. Аялгазы Б. Каадыр-оолдуу.

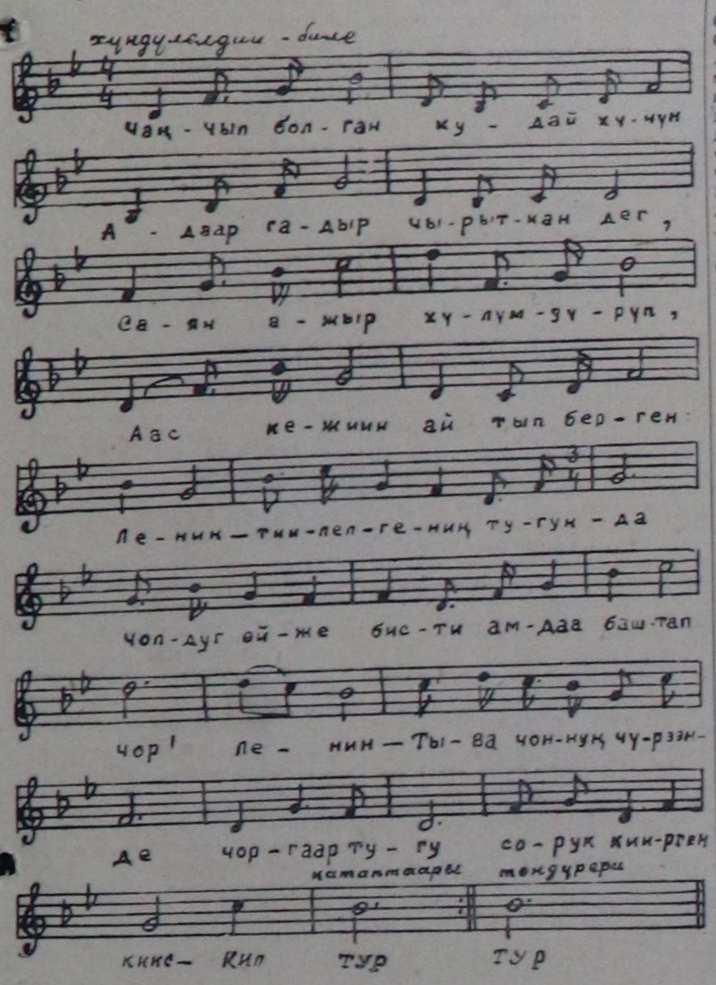

Чаңчыл болган кудай хүнүн
Адааргадыр чырытканзыг,
Саян ажыр хүлүмзүрүп,
Аас-кежиин айтып берген:
Ленин—
Тиилелгениң тугунда,
Чолдуг өйже бисти ам-даа
баштап чор!
Ленин—
Тыва чоннуң чүрээнде,
Чоргаар тугу сорук киирген
кинскип тур!
Сесерликте айыраштаан
Чечектер дег магаданчыг,
Коммунизм бединдипе
Хонук тудум чоокшулаан бис.
Кожумаа:
Чүс-чүс чылдар өттүр көрүп,
Кым-даа ынчаар бодап чорбаан.
Чүс-чүс чылда дириг хевээр
Кым-даа ынчаар баштап чорбаан.
Ленин —
Тиилелгениң тугунда
Чолдуг өйже бисти ам-
даа баштап чор!
Ленин—
Тыва чоннуң чүрээнде,
Чоргаар тугу сорук
киирген кинскип тур!

ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Ол хүн маңаа, төрээн черимге, турган мен;
Ол залга ынчаарда мен чок турган мен,
Ынчалза-даа
Ында чыылган,
Омак-сөөгү ангы-аңгы,
Ол-бо чүктен келгеннериң көвей кезии
Чепсекти дүжүрер,
Шеригни тарадыр,
Дайынны хоруглаар,
Тайбыңны камгалаар —
Өндүр, чаагай, бистер ышкаш, күзелдиглер.
Ол дугайын, беш салаам дег, билир мен.
Ол хүн маңаа, төрээн черимге, турган мен;
Ол залга ынчаарда мен чок турган мен.
Ынчалза-даа
Ынчаарда ол
тайбың хөрээн камгалаар деп,
Дайын өртүн өскүвээнде өжүрер деп,
Бодунуң чонунуң
Бодунуң чазааныңа,
Тайбың дээш тулушкан,
Дайынга акташкан
Чүс-чүс миллион кижилериң мурнундан
Чүве чугаалаанын ылап билир мен.
Ынчангаштың залда чыылган хөй кижилер—
Ырак-узак, беш диштен келген кижилер—
Оон чугаазын —
Орус дылга —
Төрээн дылынга—чугаазын
Очулга чок билип апкан ужур ында
Олурган черинден
Олар шупту туруп,
Адыштарын часкап,
Алгыржып, ураалап,
Амырап уткаан ужуру-даа ында.
А мен — ындыгларның бирээзи мен.

С. СҮРҮҢ-ООЛ.

ТЕАТР ЧАА СЕЗОНДА

Идеология айтырыының талазыбиле СЭКП ТК-ның докталаалары бистиң театр коллективиниң ажылынга удуртулга болур чүгула документилер апарган. Репертуарларны шилип алырының харыысалгазы бедээн болгаш сценага чаа солун үүлдер улам-на немежип турар. Кызылчылар болгаш районнарның ажылчы чоннары К. Симоновтуң «Орус кижилер», А. Корнейчуктуң «Махар Дубра», М. Горькийниң «Васса Железнова», А. Островскийниң «Көпеекдаа чок чорааш, хенертен акшаланы берген», Н. Гоголдуң «Ревизор», Л. Леоновтуң «Шавар халдаашкын», Б. Лавреневтиң «Чылча шаптырыышкын», Н. Погодиниң «Боолуг кижи», ол ышкаш «Малиновкага болган куда», «Наталка Полтавка» база тыва чогаалчылар С. Токаның «Төңгүр-оол», «Боттанган күзел», В. Көкоолдуң «Хайран-бот», «Чаражын, аа!», О. Саган-оолдуң «Отуушкун» деп шиилерин сөөлгү каш чылдарда көрген.

Сөөлгү чылларда театрның составында чамдык өскерлиишкиннер болгулаан. Театрда ажылдап турар хоочун артистер театрның чанынга театр училищезин дооскулаан. 1955 чылда Ленинградтың театр институдунуң доозукчулары талантылыг аныяк артистер театрга ажылдап киргилээн. Театрга уран үүлдүн мергежилдиг ажылдакчылары Г. Дүгержаа, П. Мартай-оол, Т. Сат, С. Намчыл, К. Сагды болгаш оон-даа өскелер дуржулгалыг артистер апарылаан, олар ам шиилериң кол рольдарында ойнап турарлар.

Бо чылдың күзүнүнден эгелеп театрның чанында театр студиязы ажыттынган. Ында талантылыг 20 ажыг аныяктар өөренип кирген. Мергежилдиг артистер Г. Дүгержаа, Л. Марков, РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. Мунзук олар шии артизиниң мергежилиниң болгаш чугаа техниказының талазы-биле кичээлдерни эрттирип турар. Оон-даа өске дуржулгалыг орус, тыва артистер театр уран үүлүнүн талазы-биле лекцияларны номчуп турарлар.

Репертуарның характери болгаш овур-хевирлериң талазы-биле ажылдар, ылангыя хөгжүмнүг шиилер чогаадыкчы бедик шынарлыг болуп өскерилген. Мооң мурнунда режиссёрлар даалгалыг рольдарын кандыг янзылыг ойнаарын көргүзүп айтып берип турган болза, ам ол ажылды артис кижи бүрүзү чогаадыкчы арга-биле бодап, боду чогаадып тургузуп турар апарган. Театрның режиссёрлары С. Майер, РСФСР-ниң алдарлыг артизи И. Забродин болгаш танцы удуртукчузу Е. Парилов, хөгжүм кезээниң эргелекчизи композитор Р. Кенденбиль олар артистерниң ол чогаадыкчы чоруун бүгү талазы-биле деткип, чогаадыкчы чаа таарымчалыг үүлдерни тывар дээш ораалдажып турарлар.

Бистиң коллективтиң хүн бүрүдеги чогаадыкчы ажылдарының түннелинде чамдык чеднишкиннер чедип алдынган. 1960 чылдың 9 айларының дургузунда театр 8 чаа шиилерни болгаш ийи чаа программаларлыг концерттерни чонга көргүскен. Ол шиилер: «Революцияның ады-биле», «Мээң аалым», «Шуурган, «Миллион хүлүмзүрүг», «Далай доңу», «Кадайланыышкын», «Өскениң төлү» болгаш оон-даа өске. «Кижи деп адаары эвээш-тир», «Хайран-бот» шиилерни болгаш солун концертти Красноярск крайның чамдык черлеринге, Хакас автономнуг обласка көргүзүп чорааннар. Бо чылын областың бот-тывынгыр уран үүл бөлүгүнериниң киржикчилери-биле кады театрның чамдык артистери Моол Арат Республиканың Хубсугул аймаанга солун концерттерин көргүскен. Ол концерттер улуг үнелээшкинни алган.

Бо күстен эгелеп театр бодунуң 25 чылгы чаа сезонунче кирген. Бо сезон биске эң-не харыысалгалыг. Театрның коллективи чаа сезонунуң репертуарын шилип алырынче улуг кичээнгейни салган. Репертуар плянында совет чогаалчыларның эң эки шиилери шилиттинген. Театрның тыва бөлүү В. Плотниковның «Силерни манап тур, өскүктер» деп каттырынчыг, хөгжүмнүг шиизин белеткеп турар. Ол шии партияның кыйгырыын ёзугаар кур черни шинээдип ап турар совет аныяктарның ажыл-амыдыралын көргүскен. Ийиги хөгжүмнүг шии болза Краф биле Винниковтуң болгаш композитор Жарковскийниң «Дыштанылга бажыңынга болган таварылга» деп совет кижилериң моральдыг мөзү-шынарын көргүзүп турар шиизи болур. Эргиниң артыышкыныары-биле демиселди болгаш чаа үүлдериң дугайын көргүзүп турар М. Аузовтуң «Энлик Кэбек» деп шиизи чаа сезонда тыва дылга болур.

Театрның орус бөлүүнде бо чылын чаа артистер немешкен. Оларның аразында РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Своровская бар.

Чаа сезонну бо чылдың октябрь 8—9 хүннеринде М. Шатровтуң «Революцияның ады-биле» деп шии-биле ажыдар. Бо чылдың декабрь айда театрның орус бөлүү М. Сторожеваның «Алды терек» деп коммунизмниң тургузукчузу чаа совет кижиниң дугайын чугаалап турар шиизин кызылчыларга көргүзер. Б. Ларевтин «Чодураа чанында болчаашкын» деп, шиизиниң темазы ынчалдыг болгаш найыралга тураскааттынган. Ноябрь 20-де алдарлыг улуг чогаалчы Л. Толстойнуң мөчээ-ле 50 чылы болур. Ынчан Л. Толстойнуң «Бүдүүлүктүң эрге-чагыргазы» деп шиизин чонга көргүзер. Бо чылдың төнчүзүнде бичии уругларга Гольфельдиниң «Биче-даа бол, уран тывынгыр» деп шиизин база эрги чылды үдеп чаа чылды уткаан кежээлерге солун программалыг улуг концерттерни көргүзер.

1961 чылдың бирги кварталында тыва дыл кырынга А. Островскийниң «Чаңнык» деп сураглыг шиизин болгаш С. Сарыг-оолдуң либеретазынга бижээни Р. Кенденбильдиң «Чечен болгаш Белекмаа» деп оператазын көргүзери планиаттынган. Орус дыл кырынга А. Арбузовтуң «Иркутскиниң төөгүзү» деп шиизин болгаш өске-даа хөгжүмнүг шиилерни көргүзер.

1961 чылдың март айда бистиң театрның тургустунга-ла 25 чыл болган ою болур. 25 чылдың дургузунда чогаадыкчы ажылдың делгелгезин театрның фойезинге организастап, сөөлгү чылдар дургузунда кылып чоруткан эң эки ажылдарын көргүзүг декадын эрттирер бис.

Театрның дирекциязы болгаш партия организациязы көрүкчүлер конференциязын организастап, анаа театрның чоруткан ажылдарын чугаалажып көөрүн планнап турар. Бо сезонда театрның чогаадыкчы ажылдакчылары эрткен чылдар ышкаш бот-тывынгыр уран үүл бөлүмнериниң ажылынга практиктиг дузаны чедирерлер.

А. МОЛЧАНОВ.
областың хөгжүм-шии театрының директору.

ЧУРУКЧУНУҢ ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛДАРЫ

Областың хөгжүм-шии театрының фойезинде чурукчу Сергей Ланзыының чогаадыкчы ажылының делгелгези ажыттынган. Ол делгелгеде ийи чүс ажыг ажылдар кирген. Делгелгеде чуруктарның тематиказы янзы-бүрү, ылангыя Тыванга болган хамаатты дайынның дугайында солун чуруктар бар. Чижээ: «Үдеп чорудуп тур», «Тарлашкын тулчуушкунун» тиилелгелиг дооскаш, кызыл партизаннарның Самагалдайда келгени болгаш оон-даа өске.

Бо делгелге—чурукчунуң чогаадыкчы ажылының чонга өтчёду болур.

Совет чон бис

Күштүг болгаш найыралдыг
Күзеливис чырык чон бис.
Тургузарда, будүрерде
Тура-сорук чаңгыс чон бис.
Ажыл-ишке, демиселге
Аштырбас бис, күчүлүг бис.
Бомба частып, дайын боорун
Болдурбас бис, күзевес бис.
Эртем бедиин ажыткан бис—
Эдериичи эзирлиг бис.
Айга барып, кымны мурнай
Амыдырал тургузар бис.
Сорук-күзел иштен будер
Чолувустуң алдары ол!
Совет чурттуң хамаатызы
Чоргаарланыр адывыс ол!

О. СУВАКПИТ.

Ынак чуртум Россия

Ынак төрээн хайыралыг ие чуртум
Ыдык чырык, улуг күштүг Россия,
Иштешкеним чолум тудуш төрел чонум
Идегелдиг соруу сынмас орус улус.
Онмас чечээ коммунизм хаалаткан
Октябрьның төрээн чурту Россия,
Ада Ленин тиилелгеже чырыткылаан
Алыс шыны аскым кежии, чаякчым ол.
Эртем күжү сылдыс, айже орук истээн
Элбек байлак, тайбын чурту—Россия,
Улустарның найыралы төреледешкен
Улуг ижи—чуртталгамның соруу ында.

А. АРАПЧОР.

ХӨГЖҮМЧЕ ОРУК

Ленин кудумчузу. Ийи каът гостиницаның кожазында даштын саргартыр чугайлап каан бажыңның чаны-биле эртин чыдарга хөгжүм үнү оон дыңналып кээр. Ол бажыңның аксында Кызылдың хөгжүм училищезин деп бижимелдиг адрес бар.

Хөгжүмге улуг хандыкшылдыг аныяктарның күзели боттанып — бо чылын ажыттынган хөгжүм училищезинге кирген. Кызылдың хөгжүм училищези РСФСР-де эң-не аныяк училищелериниң бирээзи. Училищеде фортепианоның, улустуң хөгжүм херектерининиң, хылдыг хөгжүмнүң, хөгжүм-теоретиканың (композиторларны болгаш теоретиктерни белеткээр), ыраажыларның салбырлары бар.

Кызылдың хөгжүм училищезинде хөгжүмге хандыкшылдыг бежен ажыг аныяк оолдар, кыстар өөренип кирген. Оларның 37-зи районнардан келгилээн. Б. Каадыр-оол Чаа-Хөл районнуң Ак-Туруг ортумак школазының онгу класын дооскаш хөгжүм-теоретиканың салбырында өөренип турар. Училищеге кирерде ол бодунуң чогааткан аялгаларын эккелген. Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозтан В. Хүлер-оол, Бай-Тайга районнуң ыраккы Мөнгүн-Тайгада «Малчын» колхозтан Х. Анчымаа, Барыын-Хемчиктен М. Хомушку, Сүт-Хөлден К. Сереш болгаш оондаа өске хөгжүмге салым-чаяанныг аныяктар киргилээн. Ам дөрт чыл болгаш училище бодунуң баштайгы доозукчуларын үндүрүп, тускай эртемниг хөгжүмчүлер, ыраажылар, композиторлар областың хөгжүм-шии театрынга, Кызылдың болгаш районнарның хөгжүм школаларынга, Культура бажыңнарынга ажылдап кирерлер. Училищеде хөгжүм талазы-биле дөрт дээди эртемниг, үш ортумак эртемниг башкылар бар. Училищениң директору сураглыг тыва композитор А. Чыргал-оол, ол директорлавышаан чамдык тускай эртемнерни башкылап турар. Казаньның, Саратовтуң күрүне консерваторияларының доозукчуларын ында башкылап турар. Сургуулдар литератураны, төөгүнү, физиканы, химияны, математиканы, орус дылды өөренип турарлар. Училищеде тускай эртемнернин башкылары ам-даа четчези-биле хандыртынмаан.

Аныяк хөгжүмчүлериң өөренирине күрүне таарымчалыг байдалды тургускан. Ында алды фортепиано, сес баян болгаш өске-даа хылдыг хөгжүм херектери бар, удавас бүдүн комплект үрер хөгжүмнү алыр. Районнардан келген сургуулдарны чурттаар чер болгаш орун-дөжек-биле хандырган.

Келир өөредилге чылында училищениң сургуулдары болгаш башкылары улам көвүдээр.

Чурукта: училищениң сургуулдары С. Париш-оол, А. Тандар-оол, Лена Нурзат, Александра Сыдан оларның фортепианода кичээл катаптап турары.

Сөзү К. Түлүштүү.
Фотозу С. Феоктистовтуу.

КҮЗЕЛИҢ БҮДЕР!

РАССКАЗ

Сентябрь эргиледир—кидин сарыг-бүрү. Улуг-хүн. Колхозтуң тудуг ажылында, мурнакчы дашчы, бот-ие Буянмаа бодунуң бажыңынга дең бажындан эгелеп ногаа аймаа дузап хүнээн. Дуъш эртип турда оон өөнүү Кээргенмей кадай кирип келгеш:

— Паа! Буянмаа дыштаныр дээр ужур турар эвес ажылдап тур боор дидим-даа. Че, ажывас, сугзувас — амданныг чаагай болзун! — деп, бажың ишти долу погаа аймаан-даа, дооскаарларны-даа эргилдир көрүп, ийи саарын часканып, магадавышаан мендилээн.

Ындыг-ла болзун, чорук чогузун! Бо-ла кызыл хырынның албанын канчаарыл ам. «Олутта олча чок. чыдында чыргал чок» дижир-ле болгай силер — деп, Буянмаа сөөлгү оваа хээндек капустаны дооскаарже овайты урушкаш, дыгывышаан оң холунуң мөге-шыырак мөң кара шыпганныг кырызы-биле долбанныг кызыл, ам-даа кыс хевээр арнында арыг дерин чолуп харылаан.

— Кайы бо дөрт дооскаарда дөгере капустаң боор бе, уруг ойт?!

— Чок, дөө ол дуглап каан биче кызыл дооскаарда помидор-дур. Оон бетинде ногаан дооскаарда огурец, а бетинде бичии ак дооскаарда мөөгү дузап кагдым. Ёх, ооргам шылай бээди. Сээң келгенинге сылдап, бичии дыштаны тыртып алыйн, стулга олур угбам, Кээрген.

— Дыштан-дыштан харын. Чаңгыс сен эрме-хаяажокту ажаап алыр, мен куруг орар адаарганчыг чүве-дир. Менээ бо оода-ла огурец дузаарын айтып берип көр Буян, көрем.

Ийилээ, столга олуруп алганда Буянмаа:

— Огурец дузаарын эвир чылынна каш кижиге маңаа чугаалап берген ышкажымкай, угбаларым. Дөмей-ле дузаан эвес силер але?

— Ол-ла болгай харын дунмакым, ажылды кызып оралдашпаскы хоржок — мээже-даа кирбес, хырыче-даа кирбес, уттундуга бээр чүведир ийин. Ам черле кызып көрейн. Амдыы кижиниң уруглары-биле кады бо-ла дузап каан «оът-сиген» чиири болза-даа кедергей, артындала кизирткейни бээрлер. Ол байтыгай демги ол садыгда чыдар моос-эзрензиг өле-көк дустуг балыкты ол-ла чиг олчаан доорап чип алыр де. Мен ооңну магазинде делген каан чыдыр-а-ла көре албас, сактырымга кукурлуг шынаага дора өлүп калган, ындыг-даа ышкаш болур-ла болгай, чунмакым.

—Ой халак, каттырдым-даа ийин, дааңда хөктүг кижи ийин моң «чиг олчаан» деп чүн боор, дузаан балык чиг боор бе? А дузаан огурецке канныг силер ынчаш?

— Багын чугаалааргa бачыды арыыр өршээзин! Багым ол-дур ийин! Бир катап-ла амдыы кижини өттүнүп, бирээзи чара ызырыштарымга өт-ат-даа чара дайнапканзыг, ажышужуш-ла дээн,... ой, үне-ле халаан мен. Ирейим мени көргеш «шигжей язы, бүдүүлүү оозунда болдур ийин. Чемни чоп дүкпүреріп ол!» деп хыйланган.

— Ча, ындыг болза, дооскаарын шаа-биле таптыг, дыка улуг эвес, даады бир ыяң аныяк ногаан огурецтерден садып ал, мен дузажып бээр мен. Оон көрүп-даа ал, чип өөренирдаа сен. Чип өөрени берген улус ол чокка чем-даа иже албас-ла болгай. Бистиң тываларның хан чиксей бээри кандыг ийик, ол-ла. Ам баргаш дооскаарынныц иштинге орту киир суг куткаш, ол сугже мырыңай-ла кызыдыр өрттедип каан, изиг даштардан суккаш, каргырткайнып хайны бээрге аскын так дуглааш хондурдаа тургузуп каг.

— Ынчап көр харын, күжүр дунмам, буян-на болзун!

— Ча-ча мээн бо капустам база болганы ол, доозуп каайн моңу — дээш, Буянмаа Кээргенмей-биле хөөрешпишаан ажылдай берген.

— Магалыг-даа чүве-дир ийин. Бо улустуң кукурузадан малга белеткеп турар силос деп чүвези-даа ышкаш аан. Моңу кыштады дөгере чип алыр силер бе ам? Кижи дыкала семириир боор але?

— Чазын чер караргыже чү боор. Мээн дөө башкы оглум безин моон алыр. А бажыңымда багай Катажыым мырыңай шынап-ла оттаар төл боор. А ол хирезинде өске улус дузандызынга шоолуг-ла хөөнү чок. Ылаңгыя бо дооравайн бүрүзүн бүдүнге дузап каан капустаны акызыбиле булаажып турарлар.

Сээң чүве кылырың аайлыг ийикпе! Өйүн часпайн чөп кылыр—хол баштавас-тыр сен ийин... Ох, кара чаңгыс бак чүвец — мынчага дээр кижээ барып албас, оон кайгамчык хөрээжен сен. Сен дег ажылчын кыс бо-ла чамдык ойтагар эрлерни ана далдап туруп ап, эдекере хөндүрүтпес чүве бе моң, күжүрүм!

— А хувура, ажы-төлдүг кадайны мени кым тоорул аан. Ынчангаш ынайлыынга кире берген... калган, уруглар адазы хөөкүйнүң орнунга база, бодум үлүүмнү база катай ажылдап чоруурум бо-дур...

— Че, че. Эрткен херек сагынма, кижи хөөнү баксырай бээр анчыг.. «Ажы-төлдүг» деп, чүүл? Тускай эглүг-баштыг башкы оол бе? Азы бо беш дугаарда өөренікчи кызың бе? Чүве билир эр болза, Катя дээрге авазының — бажыңының шимелде чечээ-дир оң. Үжен сес харлыг сен хамаан чок, беш уруглуг, дөртен үш харлыг менги безин улус Кээргенмей «кадай» дижирге кызыл кыртыжым кээр-дир ийин. Кижиниң аскын-дижин ажып көрген бе олар. Ашаам боду чугаалаай-аан...

— Шынап-ла силерни бо үжен хар четпейн чорааш-ла белин угбайн човууртап, ийи-үш базып кылаштаар, чалгаа, шүшпец «уруглларга» канчап дөмейлээр—деп, Буянмаа шын-на сеткили-биле чугаалады.

Кээргенмей чамдык таварылгада амгы культурлуг амыдыралдан арай чыдып каап чоруур болза-даа уругдарыын азыраар, дааранар, мал ажылынга карак-кызыл, үргүлчү-ле колхозтуң малчызы чораан — үйгучыдын чок, аът-хөл мунуп чорда чингин бодап келген боор оң. Амыдырал дээш оон сонуургак, кежээзи хөлчок. Харын-даа адааргак деп болур. Кайда, кым-на эки чүве кылып алган болдур, ыяавыла билген, дынаан — магадап хөөреп чоруур. Черле хөөремикей, ак-чалчаа, бак сагыш чок өөнүү чораан.

— Ойт, бо Мөчек-Мөге бертен маңаа көзүлдү, кайда баады ол? Орта кижи болза сээң бир үе-черген кижи ол-дур ийин бараскан. Ындыг-мындыг тыныш бар бе, кандыгыл моң. уруг?—деп, арай аяар сегиртип каан.

— Ындыг-мындыг чүпү бодаар дээр сен ол, угбам? Кайда-ла халас чем чыды билдине-дир, кайда ыш бурулай-дыр, ону-ла кезип чоруур, өзулуг-ла чалгаа аарыг амытап-дыр. Кончуг-даа аар човулаң ол ышкаш. Оон эми чок чүве ирги бе, аар! Кирген өөнге-ле: «кижи албас, ыт чивес» хөл-чайык чугаазын төп, пашхымыш манап олура хүнээр. Маңаа дүүн дүште-ле келгеш, хондуШайлап-ла, тодар-долар деп-даа чүве чок, оон ол узун даңзазының бажы-даа соовас. Адак сөөлүнде доңгууну шарыладыр сыргаар. Ынчаарга-ла шайны немей кудуп, азы катап хайындырып турарга улам-улам эдеолуруп алыр. «Бот кижиниң хырны улуг, бода малдың чыдыны улуг» чүве дээн деп бодап, кээргээш, чемгерер боорумга өйлеп-өйлеп бо-ла ап чедер. Бо-ла харам эвес улусту ынчалдыр долганып-ла чорууру ол чүве ыйнаан.

— Көрем, салымы бак кулугуну! Бистиинге база бо-ла келир. Каракка чаржынчыг. Орта кежээ кижи болза, хары-даа аныяк, мөге-шыырак-даа бо-ла хүрежип үнүп келген турар ышкажыгай. Силиг идик хеп кедип,чунар бажыннаптар болза, арын-шырайы-даа, овур-хевири-даа багай эвес эр-дир. Шак ол хамыкты кайгаткан чалгаага туттурган, муп чу амытан-дыр ийин—деп, Кээргенмей холун чаңгып хорадаап.

— Бертен тургаш, де ол белен чупар демир турда-ла ыпаар көрүнмес-даа. Шайлап дооскалак олурда бо-ла хамык дооскаарлар, шоодайларда кат-чимисти үндүр-киир каап ажылдай бээримге мээң, угбайын сөөртүп турган шоодайымныдаа көдүржүптер деп сагыжынгадаа кирбес-тир. Харын «айбылай бээр ийне» деп бодаан ийикпе, бир доңгуу шайны барык-ла дыштанмайн кедипкеш, даалады кегире кегире үне база бээди-ле. Чамдык кажар улус айбылай бээрге-ле дезиптер дижир чүве.

— А хондур оюн-баштак чугаадаа элдээртир аян чок бе?

— Фу-у! Сагыжында чорза-даа. бодундан чөгенгеш, ыыттавас болгайаан ол, угбам. Бурундаа чылын чүве ийин оң... менден бир айтырыг салды де—дээш, Буянмаа эгенгензигдаа ышкаш дески ак диштерин көргүзүпкен.

— Уво-о, көрдүң бе. Оон күжүрүм?

— Оон чү боор... Шынын чугааладым-на. «Уруг-дарыымның эки адазы өлгеп, бот кадай-ла-дыр мен, харын. Ол ада ышкаш кежээ, кызымак аданы мен күзээр мен. А сени мен таныыр-ла болгай мен: чон билир—оларның аразынга чежеге мынчаар шаарлап ижип келдиң. Ынчаар чаңчыга берген кижи бисти азырап шыдаар ирги сен бе? Боданыр көр акым, ажынма-даа» дидим. Ол-ла олчаан мөнээ ындыг аянныг чүве чугаалавас апарган. Ынчангаш бир талазында кээрген, чем-даа харамнанмас, ийи талазында «кулугуриуң чөгенчиин, канчап-ла ыяпас чурттап чоруур ирги?»—деп, хорадаар-даа мен.

— Бооп-тур, билингиже сөглээндир сен. «Агар акпас кара сугга аъдым дуюун бастырбаңар...» деп ыыбар-ла болгай. Шорузу ыйнаан—деп Кээргенмей ширинн чөпшээрешкен.

— Элдеп-даа чүве-дир ийин. Мөге ол саналды менден айтырыпкан соонда, оон дугайында элээн-не бодап чоруур апарган мен:

«Бо-ла чон ха-дунма ону бажыныга баарга, көпеек чок чаңгыс аяк-даа чем бербейн «сен чалгаа кижи сен, өскениң күжү-биле чемнеп чоруур маңгыс сен. Саргы сен. Чурттаксазыңза оода-ла хырынга ажылда!» дээш киирбес болза! «Бир бодалым ол. Ийи үүлүнде, «чөпшээреп олуржуп алгаш, кызып-кызып ажылдадып өөредир чоор бе? Кижи кижилейнен хөөкүй... А ындыг-ла менээ ынак болза ол дораанна: «кызып ажылдаайн, менээ дуалаш!» деп менден салдынмайн-на барбаан төлээде бодундан боду чөгенгени ол-дур ийин. Чок-ла болза менээ азырадып олурар дээни ол. Бозун бодаарга ынакшыырындан безин чалгаараар — чалгаа аарыгның туткуужу-дур ийин!» ылдыр бодандырар.

— А бир катап, күжүр угбакыым, дүжүмде: Мөчек-Мөге мээңбиле олуржуп алган, хөлчок эки машина, техника билир, кылбазы-ла чок, мен оон оол-даа божуп алгатым, ынаавыс-даа хөлчок! Оглумнуң ол адазы-биле дөмейи ол-ла олчаан! Бир чиик машиналыг-даа хап орар бис. А. Мөчек-Мөге машинаазын долгавышаан мени, оглун эзгип кээп ошкап каап ужудуп олурар. Ынчаарга мен:

— Ачазы! Маңаа, бо чараш көк шынаага бичии доктаат. Бис оглумбиле сени ошкап-ошкап алыылы—деп дилеп-даа чоруур мен. Шынапла ашаамны ыяк куспактаксаарымдаа хөлчок!»

— Эки, шын ынакшылды күзеп чоруурун ол-дур. Сээң күзелиң чараш, эки-дир, ол бүдер!—деп, Кээргенмей Буянны ошкаш, үне берген.

Степан САРЫГ-ООЛ.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ XV СЕССИЯЗЫНДА

Белорус ССР-ниң төлээлериниң баштыңы К. Т. МАЗУРОВТУҢ чугаазы

НЬЮ-ЙОРК. Октябрь 5-тиң хүндүскү пленарлыг хуралынга Белорус ССР-ниң төлээлериниң баштыны К. Т. Мазуров эң өөлүнде чүве чугаалаан. Оон чугаазының үезинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев хуралга чедип келген. КНО-нуң мурнунда салдынган чугула айтырыглар талазы-биле чогуур хемчеглерни чедип алырынга идепкейлиг деткимче кылыр дээш дыка хөй чурттарның төлээлери мында келген деп чүвени ниити санал-онал солчуушкуннарының көргүскенин К. Т. Мазуров демдеглээн. Барыын чүктүң элээн каш чурттарының төлээлери бо индирден чүве чугаалаан, үре-түннел чок чугаа-соот кылырынче бисти ханыладып турарлар. А оон-биле кады оларның чазактары соок дайынның политиказын мурнундагы хевээр-ле чорудуп турар. Улустар болза 1960 чылче канчаар-даа аажок улуг идегел-биле көрүп, чаныктыг булуттарны дээрден арыглаар ындыг шиитпирлерни хүлээп алыры-биле өл демдеглеттинер деп манап турганнар. Ынчалза-даа барыын чүк күрүнелери, хамыктың мурнунда АКШ өл идегелдерни хөме базып каапкан деп К. Т. Мазуров чугаалаан.

Амгы үениң эң-не чугула айтырыы—чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринче онза кичээнгейни угландырган турар ужурлуг деп белорус төлээлериниң баштыны айыткан. Тайбың болза бүгү улустарга хөрек деп өл чугаалаан. Чүгле дайынның айыл-халаптарын көрбээн кижилер ийикпе азы боттарының кем-буруулуг сорулгаларын чедип алыр дээш улустарның эрге-ажыктарын тооп көрбес ындыг кижилер тайбыны үнелевейин барын болур. Дайын кандыг айыл-халаптарны чедирип болурун белорус улус эки билир деп К. Т. Мазуров чугаалаан. К. Т. Мазуров оон соонда белорус республикага гитлержи агрессияның таварыштырганы улуг когаралдарын түннеп турар чамдык саннарны көргүскен.

Белорус төлээлериниң баштыны оон ынай тайбың болза бүгү-ле улустарга эргежок чугула деп чүвени өнзалап айыткаш, тайбың тургузуушкунга белорус улустун чедип алган чүүлдерин көргүзүп турар хөй саннарны чижек кылдыр санаан. Чөннүң кижи санына онааштыр үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң талазы-биле Белоруссия Европаның болгаш Американың дыка хөй капиталистиг чурттарын ыракта ашканын өл демдеглээн. Белоруссияда бир мүң кижиге онааштыр бодаарга, демир кезер станоктарны АКШ-тан, Англиядан, Франциядан, ГФР-ден болгаш Италиядан хөйү бүдүрүп үндүрүп турарын өл чижекке киирген. К. Т. Мазуров оон соонда белорус улустун амыдырал-чуртталгазының хүн келген тудум-на чаагайжыш турарын база медеглээн.

Барыын чүк чурттарында реаксылыг күштер улустар аразының харылзааларын улам дүшкүүредиринче чүткүп, соок дайынның политиказын чорудуп турарын Белорус ССР-ниң төлээлериниң баштыны чугаалаан. Чамдык кижилериң Кол Ассамблеяның бо сессиязына кара-сагыштыг сорулгалар-биле келгенин илередип чугаалааш, К. Т. Мазуров оон чижээ кылдыр Канаданың премьер-министриниң Совет Эвилелинге удур хоп-мегечи хоозун чулчуруушкунун сойгалап чылча шапкан.

Барыын Германияны чепсеглээр дээш барыын чүк күрүнелериниң чорудуп турар политиказының айыылдыын айыткаш, Белоруссияның төлээлекчизи саналына премьер-министр Макмилланның Кол Ассамблеяга чугаазын шыңгыы шүүмчүлээн. Барыын Германияны чепсеглээриниң политиказынга деткимче кылыр чорук бүгү-ле улустарга, оон-биле кады англи улуска улуг айыылды диргелдирип турарын К. Т. Мазуров айыткан. Германияның Федеративтиг Республиказында фашизмни катап тургузуп турарының барымдаалары К. Т. Мазуров чугаалаан. Амгы үеде барыын-герман шеригниң командылакчы албан-дужаалын эдилеп турар болгаш дайын үезинде бодунуң кызыгаар чок арааттанзыг үүгедиглери-биле сурагжаан дайынның кем-буруулуг идегеди Хойзингерни Белоруссияда ам-даа утпаан деп өл айыткан.

Барыын чүк чурттарының чазактары герман милитаризминиң аг-ниргилерин чөөн чүкче база катап халдадырын көрдеп турар боор чадавастар. Ынчалза-даа герман милитаристерге болгаш оларның дайынзырак эвилелчилеринге өлүмүг согугну бээр бүгү-ле эргежок чугула үүлдер социалистиг чурттарда четчир деп К. Т. Мазуров медеглээн.

Совет Эвилелинге удур Американың Каттышкан Штаттарының агрессчи үүлгедишкиннерин белорус төлээлериниң баштыны шыңгыызы-биле сойгалап шүүмчүлээн. Тайбының болгаш улустарның айыл чок чоруунуң салым-хуузунуң дугайында сагыш салып турар кижи бүрүзү Совет Эвилелинге удур агрессчи үүлгедишкиннерни бууу шаап көрбейн барбас деп ол айыткан.

Совет Эвилелиниң киирип турар саналын—чепсеглениишкинни бүгүниити болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырар болза напиталистиг чурттарның ажылчы чоннарына онаажып турар аар-берге үндүүрүлерин чиигедир, кижилериң материалдыг чаагай амыдыралын эжижидеринге кызыгаар чок перспективаларны ажыдар ийик деп К. Т. Мазуров демдеглээн. Чепсеглениишкинни дүжүрер талазы-биле чугаалажыышкынларның үзүлгениниң ёзулуг бууулугларын—Каттышкан Штаттарны белгаш оон барыын чүкте эвилелчилерин ол хөрлээр арга чок барымдаалар-биле сойгалап илереткен.

Чепсеглениишкинни дүжүреринің айтырыының талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң Кол Ассамблеяның XV сессиязына кылган чугаазынга холбаштыр белорус төлээниң медеглээни болза: «Чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринің дугайында керээниң кол-кол чүүлдеринде» айыттынган Совет Эвилелиниң чаа саналдары чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырарының талазы-биле чүгле тодаргай ажыдап кылган программа болурундан ангыда, өске күрүнелерден кандыгдаа күрүнениң шериг талазы-биле артык күштү албазының база магадылалы болуп турар.

Ындыг торуже, барыын чүк төлээлериниң бо сессияга чугааларындан олар чепсеглениишкинни бүгүниити болгаш бүрүн дүжүрерин күзеейин турары илдең дээрзин К. Т. Мазуров айыткан. Олар чепсеглениишкинни дүжүрерин чепсеглениишкинге контроль болгаш хыналда-биле солуурунче чүткүп турар. Ол дээрге херек кырында социалистиг чурттарның дугайында шпиончу медээлерни чыыры болурун белорус төлээ айыткаш, АКШ-тың президентизи Эйзенхауэрниң бо сессияга киирген кара-сагыштыг саналдарын шыңгызы-биле шүүмчүлеп, оон үндезин чогун сойгалап илереткен.

Чепсеглениишкинни дүжүреринің талазы-биле совет саналдарны хүлээп алырынче бүгү-ле төлээлерни белорус төлээлериниң баштыны кыйгырган. КНО-ну эде организастаарының талазы-биле совет саналды К. Т. Мазуров деткээн. КНО-ну барыын чүк чурттарының даянгыызы кылдыр ажыглаар чорукту үзүткаар үе келген деп ол чугаалаан. Ол—делегей организациязы-дыр, ынчангаш КНО-нуң кежигүннери болуп турар бүгү-ле чурттарның эргеажыктары оон ажыл-чорудулгаларына илереттинген турар ужурлуг.

КНО-ну эде организастаар чорук чепсеглениишкинни дүжүреринге таарымчалыг байдалдарны тургузарының чугула базымнарының бирээзи кылдыр көрдүнүп болурун К. Т. Мазуров демдеглээн. Бүгү-ле чурттарның эрге-ажыктарын барымдаалаан шиитпир хүлээп алыр ындыг аппаратты тургуспас болза чепсеглениишкинни дүжүрери болдунмас деп ол чугаалаан.

Африка дипте хосталгалыг шимчээшкиниң күчүлүг калбарыышкынынга шаптыктаар дээш колонизаторларның бүгү-ле оралдажыышкыннарны кылып турарын белорус төлээлериниң баштыны демдеглээн.

Колониализмни үзүткаарынче ССРЭ-ниң кыйгырыы шуут-ла аргижирээн үүл деп Великобританияның премьер-министриниң аңаа чугаалаанын ол сагындырган. Ынчалза-даа Африкада—Кениянын, Танганьиканың, Родезиянын, Мурнуу-Барыын Африканың, Аноланың, Мозамбиктин, Руанда-Урундиниң, Азияда — Гоаның, Барыын Ирианның, Америкада—Гвиананың улустары колониалдыг кулданыышкынның дөңгүзүнде амдыгаа чедир-ле хилинчектеп турар болгаш кижиниң өдүүн эргелерин безин эдилээр эрге чогун бүгү делегей билир болгай.

Колониализм ам-даа дириг болгаш ол чаа-чаа хевирлер-биле улам-на таарыштынып ап турар дээрзин Алжирде байдалдың болгаш Конгода болуушкуннарның чижээ-биле К. Т. Мазуров көргүскен.

Конго Республикага чогуур байдалды катап тургузар дээш КНО шиитпирлиг хемчегларны алыр ужурлуг деп К. Т. Мазуров уламчылап чугаалаан.

КНО-га чугаалажып көөрү-биле совет төлээлериниң киирген саналын—колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсырының дугайында Декларацияны Белоруссияның төлээлери долузу-биле деткип турарын К. Т. Мазуров медеглээн.

Соок дайынны үзүткаарын бүгү делегей негеп турар деп демдеглээш, белорус төлээлериниң баштыны чугаазының төнчүзүнге мынчаар медеглээн: улустар аразының тайбының болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының талазы-биле боттуг болгаш шиитпирлиг хемчегларны алырын КНО-нуң Кол Ассамблеязының амгы сессиязындан бүгү улустар манап турар. Бистер оларның идегелин шыңзыктырар дээш ону боттандырар хүлээлгелиг бис.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязы. Чурукта: Белорус ССР-ниң төлээлери сессияның хуралында. Солагай таладан оң талаже: К. Т. Мазуров, К. В. Киселев болгаш БССР-ниң доктаамал төлээлекчизи Ф. Н. Грязнов.

Фото В. Егоровтуу.

ФЕЛЬЕТОН

ДАЖЫ-ДАМБА ДЕП КЫМЫЛ?

«...Хүндүс боорга сагыштан, дүне боорга дүштен ыравас, баарымны өөдү, бажымның мөзүн болган, эпелдиг эргим кыс сеңээ ынакшаанымны эчизиниде шынчы эжиң мен чүге-даа деннеп шыдавас-тыр мен. Кажан кезээде кааспас, хая даштан, кан демирден быжыг, аас-кежиктиг, мөңге чуртталганы тудаалы, мөзүн чүрээмниң чамдыы бол»... мындыг сөстерлиг, изиг ханы ынакшылды илереткен чагаалар Александра Сатка хүнүүн чыгам ужугун кээп тургулаан. Ол чагааларны ончуурга «Евгений Онегин» деп шүүктеп бижээн романның маадыры Ленскийниң Ольгага бижип турган чагаалары-даа Александраның сагыжына киргилээр болган.

Чагааларны бижип турар кижини Александра баскетбол болгаш хол бөмбүү ойнап чоруп турган баштайла көрген. Ол Александраже көрүүгеш, улуг тыныр маан, характарын оон ыратпастап турун бээр болган. Кыс ынчан башкы училищезинин ийиги курузунга өөренип турган. Шөлээн черге ужуражып келгеш, Николай Дажы-Дамба мен дээрзин таныштырган, аныяк чүректи бодунче хандыкшыдып, кыс-биле танышылганы улам ханылады берген. Оон кадына үстүнде көргениниз чагааларда оон чараш сөстери кыска таарышкан чүвү иргин.

«Мооң мурнунда өг-бүле тудуп чорбаан кижи мен, сеңээ мөзүн бир дугаарты ынакшылым сен, чуртталгавыс аас-кежиктиг мөңге болур» деп бадыткалдыг сөстерин уругга оолдаа сөглээн. Чаа-ла 17 хар четкен кыс демги аныяк кижиниң аажычаңын эки билбейн чыткаш-ла аңаа ынакшаан болгаш кедилиг быжыг өг-бүлеки тударын чөпшээрээн.

Ол-ла чылдың күзүнүнде Дажы-Дамба Новосибирскиже өөренип чорутган. Оларның аразында чагаа харылзаа хүнүүн чыгам үзүлбестээн. Удаваанда Дажы-Дамба аараш чедип келгеш, колхоз кадрлары белеткээр школага очуулдурукчулан ажылдай берген. Олар ийилээн чаңгыс черге олуржуп, өг-бүленің амыдыралын туда бергеннер. Александра өөредилгезин ара каар ужурга таварышкан (училищени 1958 чылда заочно дооскан). Дажы-Дамба-биле Александра чаңгыс черге чурттап, өг-бүле тутканын бээр алды чыл ашкан, бичик оолдуг-даа апарганнар...

«Хамааты херек № 2-342. Ашак-кадай болушканын күш чок болдуррар дугайы. Ол херекти ажыптарга оон бир дугаар ариында Николай Дажы-Дамбаның кадайы А. Саттан чарлыр дугайында айтырыг көдүрген биллириишкинин кошкан. Оон дараазында ашак-кадай болуп, өг-ленгениниң херечилелдериннен ушта бижилгелер. Оларның саны ийи.

Баштай Дажы-Дамба Николай Лопсановичиниң Зоя А-биле ашак-кадай болушканымың дугайында херечилелде «Өг-буле байдалы» деп айтырыгны: «Өг-буле чок чораан» деп харыылаан.

Ийиги дугааргы ушта бижидилге. Ында Дажы-Дамба Николай Лопсановичиниң Александра-биле ашак-кадай болушканының дугайында херечилелде мынча дээн: «Каш удаа өг-буле тудуп турарыл?» Оон дужунда харыы: «Бир дугаар». Дараазында көзенек: «Өг-буле байдалы?». Дужунда харыы: «Өг-буле чок чораан».

Баштайгы өг-бүлези-биле бадылалдыг дээрзин Дажы-Дамбаның паспортунда түскай демдеглеп каан болгай, ЗАГС чери ону канчап овараын көрбейн, ашак-кадай болушканын ийиги удаа бадылаанын? деп айтырыг чугаа чок тыптып келир. Дажы-Дамба, паспортун солудуп тура баштайгы кадайы-биле бадылалынын дугайында демдеглелин чаа паспортунга демдеглетпейн, кажар арга хереглеп мегелээн.

Александра-биле чуртталга тудуп, чаңгыс черге олурушка-ла бир чыл безин четпейн чорда Николай Дажы-Дамба кадайынга каржы халалыг дажы-чаңын көргүзүп, хөректээр, урутунуң кады өөренип чораан өөнүктеринге ону хүнээр апарган, азы улустун үлегер чугаазы-биле оон «чези, холазы» көстү берген.

Ажыл шагынын сөөлүнде ол бажыңынга «өөнүктерин» эдертип алган аскы арагазыг, дылы долгай апарган бо-ла эзирик чедип келир. Александра кежээки чемни белеткеп каар. «Өөнүктер» стол артынга олуруптар, шилдер бөөшкүнү бажын дээвириниге чедир уштунуп чаштаан, үскүлештирген стаканнар кыңгырткайнып тургулаарлар. «Өөнүктер» орай дүнеге чедир бажың иштин буузурнуктур таапкылап, «хөглээшкиннин» аллгаларын шойун туруп бээр, Николай чамдыкта дүнекиниң 1—2 шак үезинге чедир, чамдыкта оонлаа орай апарганда кылаштап кежүнге-даа кирбээни сөстерни ол сөглээш, нешкилерни кээргээр сеткил, эриг баар чогу-биле бодуудан чайладыр идипкен. Эр-даа ийи чемоданга бодунуң идик-хевин болгаш өске-даа эт-севин дартайтыр сукхаш, эжикче углапкан.

Алазы чорутканының соонда үш харлыг бичин оглу ону сагынгаш, туруп берген. «Ачам кайнаар барганыл» деп ол авазындан ургулчу-ле айтырар апаргаи.

Дажы-Дамба ынчан хоорайга Л. К. деп уругну дуурайлап эгелеп турган, оозу оон бек ажыы-чаңын билип каап, тоовайн барганы өршээлле болган.

Бир-ле хүн суд чериндан Александрага бижик келген. Чеде бээргe Дажы-Дамба-биле ону чара бадылап каан.

Дажы-Дамбаның амгы ажылдап турар чериниң начальниги Алексеевке болгаш ында партия организациязының секретары Фунтусовага ашааның каржы доңгун чаңын, даады-ла хол чедип эттээр чоруун Александра чеже катап барып чугаалаваан дээр! Олар чамдык хемчегларни ап турганнар-ла харын. Ынчалзажок оон ажылдап турар чериниң начальниктери шуптузу-ла Дажы-Тамбада бууу чок деп ону камгалавышаан, хамык ужур оон кадайы Сатта деп, чамдыкта оларның адынга Дажы-Дамбаның бижээн эмге хаяажок рапортунга, оон яызы-бүрү овуузуниуг чугааларынга база бүзүрен турган. Бир тээ өг-бүлеге амыдырал ындыг болганда, Сатка база чазыглар турган болбайн-аан. Бир эвес ону ынчаар көөр болза, бууу чокту бууудаткаш, бууулугну амыраткан дээни-биле дөмей-дир.

Дажы-Дамба деп кымыл дээрзин, оон кылып турган үүлгедиглерин үстүнде көрдүвүс. Ол ам ниитиниң корум-чурумун камгалаар чугула органнарның бирээзинде ажылдап турар болгаш офицер дужаалдыг. Оон ийи удаа кадайланып, баштайгы кадайы-биле бадылашканының демдеглелин паспортунга киирбейн мегелеп турарын оон ажылдап турары албан чериниң удуртукчулары канчаар көрүп турар ирги?

Т. САЯН-ООЛ.

Хоорай чемпиону ат дээш

Кызыл хоорайның чемпиону ат дээш хал-шыдыраа маргылдаазы эгелээн. Ында 14 шилиндек шыдыраачылар ойнап турар. Бирги чер дээш демисел чидиг эртер деп чүвени оон составы херечилеп турар. Маргылдаада 6 бирги, 4 ийиги, 2 үшкү разрядтың шыдыраачылары бар.

Чемпион ат дээш маргылдаада хоорай болгаш область чемпиону Н. Шишигин, шылгаттынган ойнанчылар Беркович, Полчанинов, Корешников болгаш өскелер-даа киржип турар.

Бирги салыг болган. Полчанинов—Хертекти, Азанчевский — Биче-оолду, Беркович—Делгер-оолду утпан. Ондар—Шишигин, Чамзырай— Корешников оларның салыглары соңгаарлаттынган.

Т. ЧАМЗЫРАЙ.

Обласка АГААР-ВОЙДУСТУҢ *байдалы*

Бөгүн обласка шоолуг эвес булуттарлыг, эвээш чаашкыннарлыг хүн болур. Хат ой-тавында. Агаарның температураазы: обласка—7—12, а Кызылга—10—12 градус чылыг.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Бөгүн

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» улуг залга: «Мүң шырайлыг кижи» — 10.12, 2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда; биче залга: «Тиль Оленшпигельдиң ужуралдары»—11 болгаш 3 шактарда; «Мусоргский»—1 шакта; «Ынакшылдың чылдары»—5, 7, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Стадионга ужуражыр бис»—11.15, 1.15 шактарда; «Ондахтыг ээшкиннер»—3.15 шакта (делгем экранга); «Дээрги Питкин дайынның тылында»—5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мөге болгаш клоун»—11 болгаш 1 шактарда; «Сылдыстар»—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДА

деп кинону көрүңер.

Герман Демократтыг Республиканың 11 чыл ою

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи А. Тюпаевтиң дамчыткаы: октябрь 7-де Герман Демократтыг Республиканың тургустунган хүнүнден бээр 11 чыл ою болган. ГДР-ниң тургустунганы Германияның төөгүзүнде эргилделиг үе болган. 1949 чылдың октябрь 7-де ажылчын-тараачыннарның күрүнеги тургустунган. ГДР болза дайынзырак чорукка болгаш дайынга удур, немец улустун мурнунда тургустунган сорулгаларны тайбың болгаш демократтыг шиитпирлээр дээш демисежип турар күштериниң быжыг чаленгижи болуп, 11 чылдың дургузунда социализм тургузуушкунунуң оруу-биле бүүрелдиг чоруп орар.

Ам октябрьның баштайгы хүннеринде ГДР-ниң хоорайлары болгаш суурлары чанчыл ёзугаар байырлал шинчи кире берген турган. Үлетпүр бүдүрүлгелерге, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативтеринге болгаш өөредилге черлеринге хуралдар өткилээн, кайгамчык хүнге тураскааткан делгелгелерни организастаан. Хоорайларның болгаш суурларның ажылчы чоннары боттарының тургузукчу күш-ажылының түннелдерин үндүрген.

Эрткен чылда ГДР-ниң чону улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алган. Чеди чыл планын ёзугаар чаа далай порту, бора хөмүр дашты ажылдап кылыр комбинат, нефть болбаазырадыр завод ышкаш ындыг улуг бүдүрүлгелерниң тудуу үргүлчүлеп турар. 1960 чылдың бирги чартыында ГДР-ниң үлетпүр бүдүрүлгези эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге 10 хуу немей өскен. Фабрикаларда болгаш заводтарда социалистиг чарыш улам калбарган. Социалистиг ёзу-биле ажылдаар, өөренир болгаш чурттаар деп сорулганы боттарынга салган бригадаларның болгаш коллективтериниң саны көвүдеп турар. Социалистиг дузалажылганы бот-боттарынга көргүзериниң коллективтеринче улам хөй санныг ажылчыннар, инженерлер, техниктер болгаш эртемденнер каттыжып турар. Ол коллективтериниң кол сорулгазы болза, үлетпүрүнүң база транспорттуң социалистиг чаартылгазы-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээри болуп турар.

ГДР-ниң кан шуткуур бүдүрүлгелериниң коллективтери бо чылын кайгамчыктыг байырлалды күш-ажылчы улуг көдүрүлүшкүн-биле уткуп турарлар. Чижээ, Гредцте завод ай планын 13,6 хуу, Хеннигедорфта завод 8,6 хуу, Фрейтальда завод 6,3 хуу ажыр күүсеткен болгаш өске-даа.

Котбус округтуң ажылчы чоннары «Республикага хөй хөмүр дашты болгаш электроэнергияны бээр» деп лозун-биле ГДР-ниң 11 чыл ою демдеглээн. Ол округ көдээ ажыл-агыйлыг хожудангай район чораанындан улусчу эргечагырганың чылдарының дургузунда чурттуң хөмүр даш энергетиктиг төвү болу берген. Округтуң ажылчы чоннары хөмүр даш тывыжының планын 1,1 миллион тоннага күүсеткен. Чоокта чаа ында тудуп турар улуг электростанцияда 50 мүң киловатт күчүлүг дөртку турбина Люббенауже электри токту берген.

ГДР-ниң судно тудугжулары күш-ажылчы чедишкиннерни чедип алганнар. Чоокта чаа «Варнов-верфт» деп судно септээр черден 10 мүң тонна чүк кирер ишкир 13 дугаар корабльди септээш үндүрген, а Вольгастың судно тудугжулары Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар тудуп турар судолар-соодулгаларның баштайгы бөлүүн сугже киргеннер.

Герман Демократтыг Республиканың догуннап турун келгениниң он бир чылы болза, республиканың бүгү көдээ ажыл-агыйының социалистиг үндезиннерже шилчээнинин баштайгы чылы болган. Көдээниң бүрүн кооперасттынган чоруу бодунуң үретүннеллерин ам безин бере берген. Бо чылын агаар бойдустун онза таарымча чок байдалдары турбуже, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативтери тараа культураларның байлак дужудун чыын алган. ГДР-ниң 12 округтары күрүнеге тараа дужаар талазы-биле планын шагда-ла күүсеткен. Ам республиканың ховуларында картофель, кукуруза, чигир свёклазының ажаан алыышкыны хайыышкынныг чоруп турар.

ГДР-ниң ажылчы чоннары Барыын-Германия-биле экономиктиг чарышка боттарының чедип алган чедишкиннериниге база чоргаарланып болур. Ам безин ГДР-де эт, саржаг, чигир ышкаш продуктуларны чоннуң кижи санына онааштыр хереглээри Барыын Германияда оларны хереглеп турарындан ашкан.

Ам бо үеде ГДР-ниң даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаалары калбарган. 100 ажыг чурттар-биле садыглажылганы чорудуп турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, партийжи амыдырал болгаш пропаганда киллистериниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 22-64, иштики информация киллизиниң 21-47, совет тургузуг, үлетпүр болгаш транспорт киллистериниң 23-35, чагаа киллизиниң 21-27, культура болгаш амыдырал киллизиниң 25-38, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 20-60.

ТС—00937. Чагыг № 2475. Культура өргелелиниң типографиязы.